

מאמר מערכת

משביע לכל חי רצון

ואמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום יוצאת בת קול
ואומרת כל העולם כולו נזון בשביל חנינא בני, וחנינא
בני די לו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. תענית
כ"ד, ב.

איתא בברכות דף ד, ב: כל האומר אשרי יושבי ביתך שלש פעמים בכל יום
מובטח לו שהוא בן העולם הבא. מעי טעמא? וכו' משום דכתיב ביה
"פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון". ושואל הצ"ח, לכאורה היה צריך לומר
"משביע לכל חי מזון". מהו לשון "רצון"? ומתרץ: "ואומר אני שפסוק זה אמר
דוד כלפי מי שמזונותיו מצומצמים בדוחק ובעוני, שהקב"ה נותן לו דעה לשמוח
בחלקו, ואיזהו עשיר השמח בחלקו, ואמרו כל העולם נזון בשביל חנינא בני,
וחנינא בני די לו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. דוק בדבריהם, שלא אמרו
וחנינא בני אין לו אלא קב חרובין כו', אלא די לו בקב חרובין, שהיה לו בזה די
הותר. וזהו שרומז בפסוק זה, פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, שישבע ממה
שנתן לו, בדעתו שישמח בחלקו ויהיה כאילו נתמלא כל רצונו".

זכ"צא בזה שמעתי בשם מרן הגר"ז זצ"ל על פסוק: "ודורשי ה' לא יחסרו כל
טוב". (תהלים לד). לא אמר שיש להם כל טוב, אלא לא יחסרו להם כל
טוב, כי שמחים במה שיש להם והוא בשבילם כל טוב שבעולם.

חי'ז ניתן לחשוב שאולי באמת העשיר רב הממון שמח יותר, וכי לו 'באמת' יש
כל טוב, וכל האמור הוא רק נחמה לעניים. אבל ידוע שאינו כן, רדיפת
הממון אין לה גבול, ומי שיש לו מנה רוצה המאתיים והשבע לעשיר אינו מניח
לו לישון (קהלת ה, יא). אע"פ שבדרך הטבע אדם שבע נוטה להרדם, אבל רדיפת
העשיר אחר אסיפת נכסים וממון אדרבא גורמת לאי נחת – עד שאפי' לישון
כראוי אינו יכול. א"כ "ברכת ה' היא תעשיר", פירושו שרק כך הוא הדרך לעושר.
כמ"ש הרלב"ג (משלי י, כב), ברכת ה' היא תעשיר - האנשים המושגחים מה'
יתברך, ולא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה, כמו הענין בשאר העשירים
שיעמלו ולא יניח להם עשרם לישון, וזה כי השם יתברך הוא יישיר ענייניו כולם
מצד דבקות השגחתו בו. או ירצה בזה כי ברכת ה' היא תעשיר השכל האנושי

מקניני החכמה, והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיים". ולהאמור נראה כי ב' הפירושים אחד הם, כי ברכת ה' תעשיר האדם בחכמה לדעת לשמוח במה שיש לו כי אינו חסר בזה כל טוב, כי משביע ה' לכל חי רצון. כאמור.

זיובן עוד עם מ"ש הרמב"ן התורה: "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, ולשמור את מצות ה' ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך". דברים י, יב-יג. וכותב הרמב"ן: "מה ה' אלהיך שואל מעמך - נמשך אל לטוב לך". כלומר רצון ה' הוא שיהיה טוב לך, ולזה דורש ממך ליראה וכו'. כי זוהי הדרך היחידה לטוב לך, כי דורשי ה' לא יחסרו כל טוב. אבל שאר הדרכים אינם לטוב לך, כי אינו אלא דמיון ולא יראה בה טוב לעולם ואחיזת עינים הוא.

זנבון לבאר גם מה שאומרת הגמ' הנ"ל: "בכל יום יוצאת בת קול ואומרת כל העולם נזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חריבין" כו'. הן כבר נתבאר דר' חנינא היה די לו בקב חרובין ולא הרגיש כלל שחסר לו משהו, כי לא חיפס ולא רצה יותר. ובודאי שגם היה מאושר ושמח ומודה לה' על שנתן לו סעודת חרובין זו יותר ממה שמודה העשיר הכי גדול על סעודתו. אבל צריך ביאור בת קול בכל יום למה?

זנבא דהוא לב' סיבות. הא'. ללמד שהוא מידה קיימת. ב'. כי הגיע ר' חנינא במעלתו למדרגה גבוהה מאוד של דביקות בה' עד ששכינה מכרזת עליו שכל העולם נזון בזכותו, ולא קנה מדה זו משפלות נפשו, אלא מדבקותו בה"ת נחשב הכל בעיניו כאין, וראה כי יש לו כל מה שצריך מהעוה"ז. ונכונים הדברים בכל זמן כ"ש בתקופה זו שמדברים על מיתון וכו', אם נקח מעט מהדברים כבר כדאי הכל, כי בכל דבר צריך לברר מה רצון ה' כידוע.

זחי"ר שנזכה מהרה לגאולה שלמה לכלל ולפרט, אשר לא תאחר כי בא תבוא. בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל.

גליון 47 עוסק:

- א. תוצאות בדיקת מעבדה בכמון המעורב בדגנים. יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א.
- ב. בבעיית כשרות התבלין "כמון" לפסת. הגרש"מ עמאר שליט"א.
- ג. המשך פרק ו' מתוך הספר "תולעת שני" דיני חרקים. יו"ר המכון הרב שניאור ז. ריוח שליט"א.
- ד. דין בריה סרוחה. וקניית פירות נגועים מנכרי. העורך.

בייקרא דאורייתא

ובברכת פסח כשר ושמח

הרב **שניאור ז. רווח** שליט"א
 רב איזורי במ.א. גזר ויר"ר המכון

תערובת דגנים בכמון לענין פסח – תוצאות מעבדה

חנה בגליון זה מובאת תשובתו של מורינו ורבינו הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א, לענין השימוש בכמון לפסח [לאוכלי קטניות], ובמסקנתו כתב: "וע"כ נלע"ד דאם יש חשש באיזה תבלין שנתערבו בו מיני דגנים, ונטחנו עמו לא מהני להו ביטול כלל, דהכל היתר גמור, ולא חשיב תערובת רק בפסח שאז נוצר החימוץ כשישימו התבלין באוכל, וחמץ בפסח במשהו, וכנ"ל". והוסיף וכתב: "אשר ע"כ בהגלות דבר הכמון שמצוי שמתערב בו שיבולת שועל פעמים גרגרים שלימים ופעמים חצאי גרגירים, וגרגרים אלו דומים מאוד לגרגרי הכמון וקשה להכיר ולהבחין ביניהם שהם כמעט באותו גודל ג"כ, א"א לנו לסמוך על ביטול ברוב שלפני הפסח וכנ"ל, והואיל וא"א לבררם כראוי בירור גמור. ובפרט בכמויות גדולות ע"כ צריכים לשאול ולחקור אחר מקומות הגידול והאריזה למצוא מקום שהכמון נמצא לבדו ואין על ידו שום דגן כלל ועיקר ויבדקו הדבר לעומקו ביושר, וגם יבדקו הכמון מן השיבולת שועל ומן הדגנים עד היכן שידם מגעת ושרי. אבל כל זמן שלא התברר דבר זה בירור גמור אין להכשיר הכמון לפסח ושב ואל תעשה עדיף. והיחידים שלוקחים כמות קטנה לעצמם אם הם מכירים טוב ומבחינים בין כמון לשיבולת שועל יכולים לסמוך על בדיקה מדוקדקת כמות מזערית ותו לא".

וזאת לדעת שתבלין הכמון אינו עיקרי בעיקר בפני עצמו, אלא ואולי בעיקר לשימוש בתערובות שונות, ועל כן אנו מקבלים פניות רבות בשבועות האחרונים לראות אם יש פתרון מסחרי, והפניות הן מיבואנים, חברות תבלינים, וצרכנים פרטיים. ועוד הוסיפו ואמרו שיש ועד כשרות שלאחר ניפוי מסוים הוא מצליח למצוא חומר נקי, ונותן עליו כשרות לפסח, ועל כן הם ביקשו שאף אנו נראה אם יש פתרון טכני לבעיה זו.

חנה תערובת דגניים בקטניות אינה דבר חדש, ואדרבה טעמם של חכמי אשכנז שאסרו את הקטניות הוא מטעמים אלו, התערובת של הדגנים היא גם בשטחי הגידול, עקב מחזור דגנים שאחריו זרעו קטניות, והדגנים יוצאים גם בזמן הקטניות, וכן עקב כך שישנם גידולי פרא בשדות של שיבולת שועל, ובנוסף יש בעיה במכונת הקומביין שקוצרת גם דגניים וגם קטניות, עירבוב בשקים, מחסנים והובלה.

זחגם שמציאות של דגניים קיימת גם בסוגי קטניות אחרים [וכדוגמא אציין בבדיקה שעשינו בימים אלו לכוסברה גרגרים, הבדיקה נעשתה לבדיקת נגיעות חרקים (שאגב נתבררה שהכוסברה נגיעה בכמות גדולה מאד של חרקים פנימים בתוככי הגרגר כאשר מבחון ניתן להבחין בחור קטן בגודל של 0.3 מ"מ. ראה תמונה בגב החוברת) ואגב נבדק גם מציאות הדגניים, ונמצאו שם בבדיקה של 0.5 ק"ג גרגרי כוסברה עשרות רבות של גרעיני חיטה. ראה תמונה בגב החוברת] אלא שהם שונים במראה ואף בגודל, וניתן להפרידם ביתר קלות, אך בכמון צורתו הקטנה והמוארכת דומה לצורה המוארכת של השיבולת שועל, ולכן היא גם עוברת בנפות השונות הקטן לפי קוטנו והגדול לפי גודלו. ומה גם שבהיותם קטנים ודומים מעט, קשה לזהותם. [ראה תמונה בגב החוברת].

להלן אסקור מספר בדיקות שונות שביצענו:

חומר גולמי:

בכמון יש כמון תורכי שידוע כנגוע מאד. אולם יש גם כמון פרסי שלטענת הסוחרים הוא נקי יותר. נבדק 100 גר' חומר גולמי של הכמון הפרסי, ונמצאו 7 גרגרי דגן שמתוכם 2 גרגרים שיבולת שועל.

לאחר ניפוי:

ביצענו ניפוי בנפה של 1.3 ו 1.5 מיקרון של כמון קטן וכמון גדול ולהלן התוצאות:

מס	יצרן	קוד ייצור	תאריך בדיקה	סוג	גודל המדגם:	הכמות שנבדק:	תוצאות
1	איראן	כמון קטן בנפה 1.5 מ"מ	11/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 0.5 ק"ג	100%	זוהו 1 גרגר שיבולת שועל
2	איראן	כמון גדול בנפה 1.5 מ"מ	11/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 0.5 ק"ג	100%	זוהו 2 גרגרים שיבולת שועל
3	איראן	כמון קטן בנפה 1.3 מ"מ	11/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 0.5 ק"ג	100%	זוהו 3 גרגרים שיבולת שועל
4	איראן	כמון גדול בנפה 1.3 מ"מ	11/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 0.5 ק"ג	100%	זוהו 9 גרגרים שיבולת שועל

נמצינו למידים, שניפוי לבד אין לו כל ערך, כיון שבכל גודל יש גם גודל מתאים לשיבולת שועל.

לאחר ניפוי, ומפוח להבדלי משקל:

מטבע הדברים המשקל של הגרגרים הוא שונה בין אחד למישנהו, אולם קביעת המישקל מושפעת מכמות וחוזק המפוח, שבהתאם לכך הוא מעיף את הקל יותר ומפיל את הכבד. בשיטה זו בחנו כמה אפשרויות שונות, ולהלן התוצאות:

מס	יצרן	קוד ייצור	תאריך בדיקה	סוג	גודל המדגם:	הכמות שנבדק:	תוצאות
1	איראן	זיג זג 2.5 / 1 קל	16/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 300 גר'	100%	נקי
2	איראן	זיג זג 2.5 / 1 כבד	16/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 300 גר'	100%	נקי [יש שבר גרגר חשוד כדגן]
3	איראן	זי זג מס' 2	16/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 200 גר'	100%	זוהו 1 גרגר שיבולת שועל
4	איראן	זיג זג 1.1 קל	16/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 100 גר'	100%	נקי
5	איראן	זיג זג 1.1 כבד	16/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 300 גר'	100%	זוהו 3 גרגרים שיבולת שועל
6	איראן	זיג זג 1 כבד	16/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 300 גר'	100%	זוהו 6 גרגרים שיבולת שועל
7	איראן	זיג זג 1 קל	16/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 50 גר'	100%	זוהו 4 גרגרים שיבולת שועל
8	איראן	ניפוי 1.5 זיג זג 1 קל	16/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 200 גר'	100%	זוהו 1 גרגר שיבולת שועל

מלימוד התוצאות אנו למידים, שבדיקה 1 ו 2 אינה מלמדת על נקיות המוצר, כיון שלא יתכן שגם בקל וגם בכבד אין שיבולת שועל, שא"כ לאן השיבולת שועל נעלמה? ומאידך בבדיקות 3,6,7,8 נמצא נגוע. לכאורה האפשרות היחידה יכולה להיות בבדיקות 4,5 שבקל מצאנו נקי, ומאידך כל השיבולת הלכה לכבד שזה תוצאה מס' 5 שהיא נגועה.

בתאריך שושן פורים תשס"ג, נעשה ניסוי נוסף בשלב מס' 4, ולאחר בדיקות במעבדה נתקבלו התוצאות הבאות:

מס	יצרן	קוד ייצור	תאריך בדיקה	סוג	גודל המדגם:	הכמות שנבדק:	תוצאות
1	איראן	זיג זג 1.1 קל	19/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 200 גר'	100%	זוהו 16 גרגרים שיבולת שועל
2	איראן	זיג זג 1.1 כבד	19/3/03	גרגרי כמון	שקית כ- 300 גר'	100%	זוהו 5 גרגרים שיבולת שועל

ראוי לציין שגרגרי השיבולת שועל שנמצאו בחומר הקל הם קטנים וקלים מאד, ואילו מה שנמצא בחומר הכבד, זה שיבולת שועל גדולה וכבדה יותר.

[בנוסף ברצוני לציין עובדה נוספת, שלאחר פירסום התוצאות שוחחתי עם מנהל מחלקת כשרות באחת הערים החשובות במרכז הארץ, שבתחומי יש חברה גדולה מאד לתבלינים, וביניהם הכמון שיוצא עם כשרות לפסח תחת פיקוחם. והרב הנז' אמר לי שבתוצרת שבפיקוחם אין כל חשש כיון שזה עובר ניפוי דק של 0.1 מיקרון ומדובר בכמון דק מאד, והם בדקו והכל נקי לחלוטין, לבקשתי הם העביר מידגם של כ - 200 גר' למעבדה במכון, ונמצא שם 3 גרגירים של שיבולת שועל. לאחר מיכן ביקשתי שיביאו כמות נוספת ושאלתי אם יהיו נוכחים בבדיקה, ובתוך כמות של שני חופנים נמצאו 2 גרגירי שיבולת שועל. הרב הנז' פנה לגורמים מקצועיים שהגדירו לו את המימצא כשיבולת שועל בר ולא תרבותי, ומכאן שרצו לומר שמא אין זה מחמיץ. ואמנם כדי לדעת אם אכן זה מחמיץ, יש צורך בבדיקות מסובכות שכבר החילוננו בביצועם. אולם זאת לדעת שהדברים יותר נוטים שזה כדין זונין וחיטים, שהם מין חיטים אלא שזינו, ולכאורה ה"ה בשיבולת שועל זו. אלא שעכ"פ מידי ספק לא יצאנו - מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א ס"ל שספק זה אינו מעלה ואינו מוריד ודעתו שזה מין משיבולת שועל ומחמיץ - וודאי שכל עוד שלא הוברר אחרת אין להתיר את הכמון לשימוש בפסח עקב התערובת, אא"כ לשימוש ביתי תוך בדיקה מדוקדקת של הגרגירים].

מסקנת הדברים:

מכל הבדיקות למדנו, שאין כל דרך לנקות את הכמון משיבולת שועל, לא בצורת ניפוי, מפוח או הבדלי משקל. אלא אך ורק בברירה ידנית אחד אחד. וכיון שהדברים קשים מאד עקב ריבוי הגרגירים, אין כל מקום לאשר זאת בכמות מוסדית, אלא אך ורק בבתי פרטיים ובכמות קטנה מאד.

אמנם במידה ויהיה פיקוח על השטחים החל משלב הגידול, אסיף והובלה, תתכן האפשרות לשווק כמון ללא תערובת שיבולת שועל.

אולם זה דבר פשוט, שניפוי לבד לא מועיל וכאמור. ואף לאחר טחינה כל התערובת תיאסר רק בפסח שהרי לפני"כ זה היתר בהיתר, ובפסח כידוע חמץ בפסח אסור במשהו. [אלא א"כ הכמון יעורב במים לפני פסח, ונאמר שאינו חוזר וניעור בפסח]. ולכן לעת עתה אינני רואה כל אפשרות לתת כשרות לתבלין הכמון בפסח, ושומר נפשו ירחק מכל שימוש בתבלין זה או מתבלינים אחרים שמעורב בהם כמון [כגון חוויג' מרק].

ונאמר לי ע"י ידידי הרב יגאל בן עזרא שליט"א, שיש שמן כמון בכשרות של הרב ליפשיץ מארה"ב, שהוא כשר לפסח לאוכלי קטניות, ובשמן זה אין את החששות הנ"ל וכמבואר בסוגריים לעיל, ויתכן שבזה יש את הטעם והריח שבעלי המפעלים זקוקים לו.

בברכת פסח כשר ושמח

שניאור ז. רווח

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

הרב הראשי וראב"ד העיר ת"א יפו

בכשרות התבלין "כמון" לפסח

בדין תבלינים לפסח ובפרט בכמון שנודע באחרונה שמצויים בו גרגירים של שיבולת שועל שהם דומים מאד לגרגירי הכמון וכמעט שאי אפשר לבררם, האם שייך בזה ביטול לפני הפסח או לא.

מן המפורסמות שבדקים תבלינים מחשש שהתערב בהם חיטים ושעורים, וכמו שבדקים האורז לפני הפסח, ואכן הדבר ניתן להעשות משום שהחיטים ושעורים שונים במראה ובגודל מן הכמון וגם מרוב התבלינים. אך עתה נודע לי מפי ידידי החכם ונבון כה"ר שמואל דנינו הי"ו, שגילה שיש בין גרגירי הכמון גרגירים של שיבולת שועל שהם מאד דומים לכמון גם בצורה וגם במראה, וצריך ידיעה ועיון כדי לחלק ביניהם, ואמרתי שאולי זו הסיבה שבארץ מרוקו לא השתמשו בכמון בפסח, ולא היינו יודעים הטעם, ולהנ"ל אתי שפיר דלפי"ז הוא כמעט בלתי אפשרי לנקותו, ורק מי שיודע ומכיר היטב יכול לעיין ולנקות לעצמו ולבני ביתו. אך לצורך רבים נראה דאין אפשרות לבדוקו ולנקותו כהוגן.

ואע"ג דנתערב לפני פסח והוא מועט ובודאי יש ששים בכמון נגד השיבולת שועל, וקי"ל דחמץ לפני פסח בטל בששים ואינו חוזר וניעור, וכמו שפסק מרן ז"ל בש"ע בסיומן תמ"ז ס"ד, וגם הרמ"א הסכים בלח שאינו חוזר וניעור, וקמח בקמח נמי חשיב לח בלח. דבסימן תנ"ג ס"ג פסק מרן ז"ל דאם לא ביררו החיטים מאכילת עכבר אין בכך כלום, והרמ"א ז"ל שם כתב, וכן אם לא ביררו ממנו דגן שצמח ורק צריך לראות שלא יהיה בו כ"כ מהדגן שצמח עד שלא יהיה ס' נגדו מן ההיתר. עי"ש. וש"מ דכשיש ששים מן ההיתר מותר לטחון אותם ביחד ולא אמרינן דחוזר וניעור בפסח, ובע"כ דהיינו טעמא משום דמיקרי לח בלח, ומודה הרמ"א ז"ל דאינו חוזר וניעור.

ואע"ג דנחלקו האחרונים בקמח וכדו' אי חשיב לח בלח, וכמ"ש במשנה ברורה (סימן תנ"ג ס"ק י"ז), רבים ס"ל דקמח חשיב לח בלח. ועוד חזון למועד בעה"י. ואולם ידוע דמחלוקת הראשונים אי אמרינן חוזר וניעור בדבר שנתבטל כבר קודם הפסח תליא בזה אי חמץ שמו עליו גם שלא בזמן איסורו או לא (ובתשובה אחרת והיא נתפסה בשו"ת שמע שלמה ח"ג או"ח סי' י"א, העליתי שגם מחלוקת הראשונים אי אמרי' נ"ט בר נ"ט תלוי בזה.) וכל זה הוא בדבר

שהוא חמץ רק שלפני הפסח הוא היתר גמור, וי"א דהיתר לא בטל, וע"כ חוזר וניעור בפסח, ואע"ג דהיה ס' נגדו לא בטל, שאז היה מותר גמור, ובפסח שהוא אסור כבר לא מתבטל, דחמץ בפסח במשהו, והחולקים ס"ל דחמץ שמו עליו וגם לפני פסח נקרא חמץ ודינו שאסור בפסח, וע"כ שייך בו ביטול, ובטל בס', וכיון שתבטל שוב אינו חוזר וניעור.

אלא דכל זה שייך בדבר שהוא חמץ רק דעדיין לא קדש חג הפסח, ואין החמץ אסור אלא בפסח עצמו, אך עכ"פ יש כאן חמץ, ואע"ג שעתה הוא מותר גמור, מ"מ בפסח חמץ זה עצמו שעתה הוא היתר יהיה איסור גמור, וע"כ י"א דשמו עליו מהשתא, ושייך בו ביטול עוד לפני פסח, וכיון שבטל שוב לא חוזר וניעור לאסור במשהו.

אבל בנ"ד שהשיבולת שועל זו לא החמיצה כלל, והיא מותרת באכילה גם בפסח עצמו, א"כ י"ל דגם למ"ד חמץ שמו עליו יודה בזה דאין כאן חמץ כלל, דלא שייך לומר בזה שכבר בטל ואינו חו"נ, דעדיין הוא היתר גמור ואין שמו עליו לכו"ע, ורק בהגיע חג הפסח כשנותן הכמון הזה בתבשיל יחד עם השיבולת שועל שבו, אז השיבולת הזו מחמיצה, ואז דינו של החמץ הוא במשהו, ובמה יתבטל איפא.

וכל זה היה נראה לענ"ד ברור ברור בס"ד, אלא שבימים אלה יצא לאור האיי ספרא דבי רב שו"ת בנין אב ח"ד, למעלת הגאון המפורסם כב' הראש"ל והרה"ר לישראל הראב"ד שליט"א, ובתשובתו הרמת'ה שם חא"ח (סימן כ"ג), דן בהכשר תבלינים לפסח, ופירט את ההוראות שנתן לענין תבלינים שונים, ובתוכם כתב שהכמון שיש בהם גרגירי חיטה (ובאמת שלא היה ידוע עד עתה על השיבולת שועל, ומשמיא זכו לנו בזה ע"י הר"ר שמואל נ"י הנז', ופרסמתי הדברים ברבים והיתה התעוררות גדולה בזה תל"ת).

זכתב שם שכמות החיטה והשעורה המעורבת בהם היא מזערית, וברור שיש יותר מששים נגד החמץ, וק"ל שלפני זמן איסורו בטל בששים, והזכיר דעת מרן, ומור"ם ז"ל בש"ע סימן תמ"ז ס"ד, וכן דברי הפוסקים בהא דקמח בקמח השיב לח בלח ואינו חו"נ גם להרמ"א ז"ל, והביא דבריו שבסימן תנ"ג ס"ג הנ"ל, וכתב דאע"ג דנחלקו בזה האחרונים, והט"ז (שם סק"ב) כ' בשם סמ"ק דרק אחר אפיה מקרי הקמח לח בלח ולא בעצם התערובת, ולפ"ז ההיתר הוא רק באפאה קודם הפסח, מ"מ הש"ך ושאר הפוסקים לא חששו לדעת סמ"ק בזה, אלא ס"ל דעצם תערובת קמח בקמח הו"ל לח בלח וה"נ אם טחנו הכמון עם החטה והשעורה, הו"ל לח בלח ובטל בששים ואינו חו"נ.

זחשד"ח כ' שנהגו לכתחילה לטחון חטים שיש בהם פחות מס' מצומחים, וכ"כ המשנ"ב (שם סק"יז) אך הוסיף דבעל נפש יאפה לעצמו קודם הפסח כשיש בו מצומחים. ובשעה"צ שם כתב דחשש לדעת הפוסקים דקמח בקמח לא חשיב לח בלח אלא לאחר האפיה, והגר"ז ז"ל כ' דלכן הרוב אופים המצות לפני הפסח כי מצוי קצת חטים מצומחים, וע"כ כתב במשנ"ב שבעל נפש יאפה לעצמו קודם פסח. וכ' הרב בנין אב וכו' דתבלינים דא"א קודם פסח אין לאסור בפסח אותם תבלינים שיש בהם כמות מזערית של חטים ושעורים ובתנאי שנטחנו דק כקמח, אבל אם נגרסו לא חשיב לח בלח אע"פ שא"א להבחין ביניהם, וכמ"ש רעק"א בשם הפרי מגדים, דקפה שלא נטחון יפה אין לדונו כלל בלח.

זבאות ב' שם דן לחלק בין חטים מחומצות שיש להם דין חמץ ומתבטלים קודם הפסח, לבין החיטה שבתבלינים שבשעה שנתערבה אינה חמץ כלל ורק בפסח כשנוגעת במים תחמיץ. וכתב שראה להגר"צ פ"ז"ל במקראי קודש (סי' ע"ח) בקמח תפוחי אדמה שנתערב בו חיטה ושעורה, וכתב להתיר כיון שנתבטל בס' לפני פסח ואינו חו"נ גם להרמ"א, ומה לי נתבטל קודם פסח או קודם שנתחמץ, וקיל טפי דאין בו משום דשיל"מ דנולד בתערובת, וכמבואר בר"ן נדרים (נ"ב). וע"ש עוד בזה, דלפסק רמ"א ז"ל דחמץ אינו חו"נ מוכח דגם היתר בהיתר בטל. ואין לומר דזה רק בצירוף השיטה דחמץ קודם פסח נחשב איסור לענין שאין מבטלין איסור לכתחילה ולענין נ"ט בר נ"ט, משום החמץ ששמו עליו. אין לומר כן, דהרמ"א ז"ל פסק ב"ור"ד (סי' צ"ט ס"ו) דחלב שנתערב במים ונתבטל בס' ואח"כ נפל מהמים לקדרה של בשר מותר, אע"פ שאין בבשר ס' נגד החלב, ובש"ך שם בשם תו"ח כ' דמותר לתת לכתחילה מהמים לקדרה של בשר שכבר נתבטל. עו"כ מיהו י"ל דשאני חלב שגם עכשיו אסור לערבו בבשר, מ"מ הרי בצמר גמלים ג"כ י"ל שאסור כבר עתה לערבו עם פישתן, ומ"מ למדו חמץ בפסח מצמר גמלים וכו', עכ"ד.

זחנז ספר מקראי קודש אינו עמי, ובתשובת הר"ן ז"ל (סימן נ"ז) נשאל אם מותר לטחון חיטים מבוקעות עם אותן שאינן מבוקעות, אם לחוש מפני שאין מבטלין איסור לכתחילה או אם נקל בזה לפי שאינו אלא איסור דרבנן, והזכיר בתשובתו שהראב"ד ז"ל סובר דהא דאין מבטלין איסור לכתחילה הוא דאוריתא ולמד כן מזרוע בשלה בחולין (צ"ח), וכתב דגם להראב"ד ז"ל לא שמענו שיהא אסור כל שנתבטל בזמן היתרו, מיהו כתב דיש להסתפק אם אפשר לבטל היתר בהיתר, דבע"ז (ע"ג) מוכח דהיתרא לא בטל לפי שאין ההיתר עשוי

להתבטל, וה"נ י"ל דבזמן היתרו לא מתבטל, ומתי מתבטל רק אחר איסורו ונמצא מבטל איסור לכתחילה.

עוד הסתפקו שם במ"ש קודם פסח בטל בס', אם השאירו לפסח האם חוזר וניעור או לא, ופשט ב' הסתפקו' מדתנן בכלאים (פ"ט מ' א) צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זב"ז אם רוב מהגמלים מותר ואם רוב מהרחלים אסור וכתב דאסור ומותר דקאמר היינו לערב עמהן צמר ופשתים ומהא שמעינן שהיתר ביתר מתבטל, וש"מ דכיון שנתבטל אינו חו"נ. ולפיכך נ"ל להלכה שכיון שאין באותן חטים מבוקעות א' מס' מותר לטחון הכל קודם פסח אבל למעשה לא מלאני לבי להקל, ע"כ בררו והסירו אותן המבוקעות והשאר מותר. ושאר החטים שבבתיכם נראה שמותר לטחון לפני פסח ולהשרותן, שאין איסורו מוכיח עליו מתוכו, אבל שרישומן ניכר ונתפרסם בעירכם מסתברא דשרי. עכ"ד. (ועיין עוד שם בסי' נ"ט אות ה' שחזר על תשובתו זו, וכנראה שהמדפיסים הדפיסוה פעמיים).

זידוע שגם הראב"ד ז"ל בתמים דעים למד מהמשנה הנ"ל דצמר רחלים שנתערב בצמר גמלים, דהיתר בהיתר בטל ושוב אינו חו"נ. והתיר יין או שמן שנפל בהם חמץ לפני פסח כשיש ס' נגד החמץ.

זלענ"ד אין מכל זה ראייה לנידוננו, דהראב"ד דיבר בחמץ גמור, וגם הר"ן ז"ל איירי בחיטים מבוקעות, וזה שייך לומר שמו עליו, וכמ"ש לעיל, וע"כ כמו ששמו עליו לענין נ"ט בר נ"ט, ה"נ שמו עליו ומתבטל לפני פסח ואינו חו"נ בפסח, ודמי לצמר רחלים שאע"פ שאין עדיין איסור שעטנז מ"מ צמר רחלים אסור בפשתים, ושייך בו ביטול, וכן חמץ אסור בפסח ובטל מהשתא בס' של כשר, אבל חיטה ושעורה ושאר מיני דגן שאינן חמץ ומותר ללוש מהן מצה לפסח היאך בטל.

ואולי גם בדברי הר"ן ז"ל מוכרחים לחלק כן, דשמתחילה הביא ראייה מע"ז (ע"ג) דהיתר לא בטיל, ובסוף הוכיח מהמשנה דכלאים שהיתר בטל, וצריכים ליישב הסוגיות, ולפי מ"ש אתי שפיר, דלעולם היתר גמור לא בטיל, וכמ"ש בע"ז, ומ"ש בכלאים דבטל הוא דוקא בכה"ג דצמר רחלים וכו' דאסור לערבו בפשתים, ונתערב עם צמר גמלים ודנים אי שרי לערבו עם פשתים, בזה הוא דמתבטל, ולמד מזה לחמץ דדמי ליה, דאע"ג דעתה היא היתר גמור מ"מ שמו עליו ואסור בפסח, ודני' אם נתערב מעתה אם מותר בפסח או אסור. אבל כשאין מקום

לדיון ע"ז כלל, כמו בנ"ד דאין כאן חמץ כלל, לא שייך לדון בו עתה, גם ביטול לא שייך בו.

ואבאר הענין יותר בעה"ו, דחמץ שנתערב ביין או שמן או בקמח, יש מקום לדון כבר עתה אם היין או השמן או הקמח הזה כשר לפסח או לא, ומאחר ואני צריך לדון מעתה על דבר זה מה דינו לפסח נשאלת השאלה האם הוא מתבטל כפי שהוא עתה, או לפי דינו בפסח. כלומר האם אנו הולכים בתר זמן התערובת ואז בטל בס', או שיש ללכת אחר הזמן הנכון שאז יש נ"מ בענין הזה וביטולו הוא לפי דינו דאז, והר"ל כאילו לא נתערב כ"א עומד בפני עצמו ורק בפסח הוא שנתערב ממש ואז הוא במשהו, לזה אמרי' דכיון דשמו עליו וגם השתא חמץ מיקרי והוא אסור בפסח, ואני דן על תערבותו אין לי אלא שעת הדיון והוא בטל בס' ואינו חו"נ. וכן הוא בצמר הנ"ל, דהדיון מתחיל מעתה ולא רק בעת שיתערב עם פשתים, דמהשתא עומדת השאלה אם צמר זה מותר לערבו בפשתים או לא, והואיל ועתה יש שאלה אני אומר דזה מותר שכבר נתבטל בצמר גמלים.

ואולי לזה התכוין הר"ן ז"ל במ"ש ע"ד המשנה דכלאים בזה"ל: ואסור ומותר דקאמר היינו לערב עמהן צמר ופשתים. עכ"ל. שלכאורה הוא פשוט בביאור המשנה ומה צריך להשמיענו. ולהנ"ל א"ש, דמבאר למה מבטלים מהשתא, כי מעתה יש לפנינו שאלה למעשה אם מותר או אסור לערב הצמר הזה עם צמר ופשתים, וע"כ שייך בו ביטול מעתה, אע"פ שלמעשה עדיין אין כאן איסור ממש, ומזה למד לענין חמץ ג"כ וכנ"ל.

אבל בנ"ד שאין כאן חמץ כלל, ואין שאלה אם התבלין הזה כשר או אסור בפסח, דפשיטא שהוא מותר גמור, אלא שאסור להחמיצו בפסח, וכמו כל קמח ששומר לעשות בו מצה בפסח שתהיה לו פת חמה ליו"ט או לשבת, שצריכה שימור מחמץ, גם זה צריך שימור. אבל אין דיון אם התבלי' אסור, דבמה נאסר, והרי החיטה או השיבולת שועל גופא כשר, ואין דיון ע"ז, ואין כאן שם חמץ כלל בזה, ולא שייך ביטול. וע"כ גם הראיה שהביא הגרצ"פ ז"ל מחלב שנתערב במים בס' ואח"כ נפל לקדרה של בשר, דשם יש שאלה למעשה שנפל מזה בקדרה של בשר וצריך לדון כדת מה לעשות, בזה שייך ביטולם. וגם להש"ך שם דמותר לתת ממנו לכתחילה הבשר, גם זה לק"מ, דבא לדון אם מותר לתת מהמים הללו בבשר, ומשיבים לו דשרי, שבטל כבר בס' של מים, דכל כה"ג שהדבר כמו שהוא עומד לדיון אם מותר או אסור שייך בו ביטול, דמרגע שבא לכלל דיון למעשה הר"ל כמו הגיע איסורו ממש. אע"ג שעדיין לא הגיע זמו

האיסור, כמו חמץ לפני פסח, דסו"ס דנים אם תערובת זו מותרת בפסח או לא, וכן מתבטל החלב במים אע"ג שהוא עדיין היתר בהיתר, כי אנו דנים על שכבר ניתן בבשר, או שנשאלנו אם מותר לתת מזה לליטרה של בשר. אבל בנ"ד אין בזה שאלה אם מותר או אסור בפסח, דודאי מותר. וכל השאלה היא רק אם אפשר להחמיץ אותו בפסח, ואין זה שייך לתערובת, דכל מיני דגן צריך לשומרם מחמץ, אבל תערובת זו שנתערב דגן בתבלין אין עליה דיון אם היא כשרה לפסח, דודאי שהיא כשרה, אלא שאסור לתת ממנה באוכל, דע"כ תחמיץ, וזה כמו שאסור לשים קמח כשר באוכל, דאין זה שייך לתערובת במצבה כעת.

זאע"ג די"ל דיש דיון אם מותר לתת מתבלין זה לתוך קדרה בפסח, כמו שדנים אם מותר לתת מתערובת החלב שבמים לקדרת בשר, מיהו לא דמי, דשם דנים אם זה חלב, וחלב אסור בבשר מצד זה שהוא חלב, ולא צריך איזה הטהוות או שינוי, אבל כאן שהאיסור הוא חמץ, וזה אינו חמץ - רק אם יתנוהו באוכל יחמיץ, וא"כ הדיון מתחיל משיחמיץ, ואז הוא לא בטל, דחמץ בפסח במשהו, ולע"ע אין כאן חמץ.

זכבר עמד בזה הפר"ח (סימן תמ"ז), שכתב על ראית הר"ן ז"ל שאני התם דאיסור שעטנז נוהג לעולם, ע"כ מתבטל זב"ז, משא"כ חמץ דשרי לגמרי קודם פסח, ולא שייך ביטול כלל. וראיתי בשו"ת יבי"א למרן שליט"א ח"ב סי' כ"ג, שהביא דבריו, ושכ"כ הגרעק"א ז"ל (בסימן ל"ח), וכ' דיש ליישב קצת דהר"ן ז"ל לשיטתיה, דכתב דאפשר לחלק בין בב"ח לחמץ דמעיקרא חמץ ועתה חמץ. ע"ש. וכ"כ עוד הר"ן ז"ל בשם הרמב"ם דחמץ שמו עליו וחשיב איסורא בלע. ושפיר מדמה חמץ לכלאים דחשיב כאיסורא לענין זה. וע"ש. וכל זה שייך רק בחמץ ממש, אבל בנ"ד דהדגן לא החמיץ לא שייך בו ביטול כלל ופשוט.

זראיתי עוד למרן נר"ו שם (אות ב') שכתב והתירוץ הנז' לא מהני להראב"ד ז"ל (שגם הוא כ' ב"תמים דעים" דהיתר בהיתר בטל ואינו חו"נ ולמד כן מהמשנה דכלאים הנ"ל וכת' הר"ן ז"ל הנ"ל). דהראב"ד ז"ל כ' דחמץ בעין חשיב היתרא בלע. וע"ש עוד בזה. ואחרי זה כתב ליישב את קושיית הפר"ח ע"פ הרב כסא אליהו (ס"ק ז'), דחמץ ע"פ משש שעות ומעלה הוי כשאר איסורים דבטלי בס', וא"כ נתבטל אז דאז הוי איסורא ממש, ושוב אינו חו"נ. וע"ש עוד (באות ד') שהביא דברי הרדב"ז ז"ל בתשובה ח"ח (סימן ב' אלפים ורכ"ט), שיש סברא גדולה לסוברים דחו"נ דכשנתערב היה הכל היתר ולא שייך לומר שנתבטל, ואיסורו חל כשנכנס פסח ואז איסורו במשהו. ומרן נר"ו הקשה ע"ז דהא איכא ע"פ שאסור ובטל בס', וכ' שדעת הר"ן והריטב"א דגם בער"פ במשהו, ושכן ד'

הר"מ והרמב"ן. אמנם מרן ז"ל פסק דער"פ בששים, כדעת התוס' והרא"ש וטור ור"י. וכמ"ש בב"י. ע"ש. ובאות ה' שם כ' שמהר"ח אר"ז דחה הראיה מצמר רחלים וצמר גמלים, וכדברי הפר"ח. וכ"כ מהר"ם חלואה ז"ל במס' פסחים (ל ע"ב) ע"ש. נמצא דאפילו בחמץ גמור שנתערב קודם פסח נחלקו הראשונים ז"ל אם מתבטל לפני פסח או לא, ופשוט דזה תלוי בכך אי חמץ בכל השנה שמו עליו או אין שמו עליו, דזוהי טענת הפר"ח הנ"ל, דשאני חמץ שלפני פסח אינו אסור כלל, ומזה הטעם דחו הר"ח אר"ז ומהר"ם חלואה ז"ל את ראית הראב"ד והר"ן ז"ל מצמר גמלים ורחלים הנ"ל. ופשוט.

זגלענ"ד ד"ל בפשיטות שכל המחלוקת היא רק בחמץ גמור שנתערב בהיתר לפני פסח, דבהכי דברו הראב"ד והר"ן, אבל בנדון דידן דאינו חמץ כלל, בזה אין מי שיעלה בדעתו לומר שהוא בטל. ובפרט שלהרמב"ם ז"ל (פ"ד מהל' חמץ ומצה הי"ב) שחמץ שנתבטל לפני פסח חו"נ בפסח, וכ"כ ה"ה ז"ל שם שכן דעת הרבה מהגאונים. וכ"כ הר"י גיאת ז"ל. והטור סי' תמ"ב) כ' בשם רב נטרונאי גאון, דצימוקים שנשרו במים ונמצא בהם ב' או ג' חיטים אסור בפסח, ותמה הטור ע"ז דהא כבר נתבטלו קודם פסח. והב"י כ' דהטור לטעמיה בסי' תמ"ז שאינו חו"נ, אבל ר"נ גאון ס"ל דחוזר ונייעור. ובדברי מרן ז"ל יש סתירה, דבסימן תמ"ז פסק דאינו חו"נ, ובסימן תמ"ב ס"ד כתב לשון הרמב"ם ז"ל בדין התריק"א. וכבר העיר ע"ז הרמ"א ז"ל (בסימן תמ"ב). וגם הפר"ח (בסימן תמ"ז) עמד ע"ז, ותירץ דיש חילוק בין היכא דנתערב החמץ ממילא ובין היכא דעירבוהו במזיד כההיא דתריאק"ה, ושכ"כ ב"י בשם ר"ן, וכ"נ מדברי הטור ג"כ, אך המ"מ לא ס"ל חילוק זה. ומרן היב"א האריך עוד שם בפילפולא דאוריתא כיד ה' הטובה עליו. ובאות ט' הסיק דרוה"פ ראשונים ואחרונים ס"ל דאינו חו"נ. וע"ש, איש על דגלו ועל מחנהו באותות. ע"ש ותרוה נחת. ולהלן העלה שכן עיקר לדינא כדעת רוה"פ ושכן נהגו.

זעכ"פ הנה כל זה הוא בחמץ גמור, דשייך בזה לומר שמו עליו ואיסורו הוא שנתערב או נבלע בהיתר זה, וע"כ סברי הפוסקים הנ"ל דאין חו"נ שכבר נתבטל והותר, וגם בזה ישבו רבים מגדולי הפוסקים ועל צבאם הרמב"ם ז"ל דס"ל דאע"פ שכבר נתבטל בס' לפני פסח חוזר ונייעור משום דאז היה מותר גמור והיתר לא בטל. אך בכה"ג שהדבר עדיין הוא מותר גמור, ומותר באכילה בפסח עצמו, בזה נלע"ד דכו"ע יודו דאין בטל כלל, וכל הדיון עליו יהיה רק כשיתנוהו באוכל בפסח ויחמיץ, ואז דינו במשהו, אבל לפני כן אין בו חמץ כלל ואינו אסור לא בפסח ולא בשום זמן אחר ואיזה ביטול שייך בזה.

זמתחילא גם הרב בנין אב שם הקשה כע"ז, דקמח שלא החמיץ עדיין אין שם איסור שיתבטל בהיתר, ולא דמי לחלב שכבר בשעת התערובת החלב אסור בבשר, וכן לא דמי לחמץ שנתערב קודם פסח ולצמר הנ"ל. דבכולם שם האיסור עומד במקומו ויש מקום לבטלו בתערובת.

זחביא דברי הגר"ש שקאפ ז"ל בשערי יושר (שיעור ג' פכ"ב), שמיישב קושיית הפר"ח ורעק"א ז"ל על הר"ן בתשובה הנ"ל דשאני צמר רחלים שיש עליו שם איסור שכן מעתה אסור בפשתים וע"י הביטול בצמר גמלים מכשירו והוי כאיסור הבטל בהיתר, משא"כ חמץ קודם זמנו דאין בו שום איסור כלל. ותירץ הגר"ש ז"ל, דגם בכלאים אין האיסור תלוי בעירוב הצמר עם הפשתן אלא בהעלאה ולבישה על גוף האדם, וא"כ בעירוב הזה אינו מכשיר דבר בצמר עצמו, והוא דומה לחמץ לפני פסח. עכ"ד. והרב בנין אב כתב דלפי סברא זו צמר רחלים לפני לבישתו דומה לקמח לפני שהחמיץ, שגם הוא מתבטל, כהיתר בהיתר. ואחר המחילה רבה מהדר"ג דהראש"ל שליט"א, יש לחלק, דהתם התרנו לערב צמר זה עם פשתים וללובשו, וכן בחמץ לפני פסח התרנו ע"י התערובת לאוכלו בפסח, דאי לאו שנתערב היה אסור בפסח. אבל זה שאינו חמץ כלל והוא מותר ועומד - מה התרנו בתערובת זו, ואיך מדמה זל"ז. ואעיקר דברי הגר"ש שקאפ ז"ל יש מקום לדון בדבריו ז"ל, דהגם דאמת נכון הדבר שאיסור כלאים אינו תלוי בעצם העירוב על צמר ופשתים יחדיו כי אם בלבישתם והעלאתם עליו, מ"מ הרי איסור זה שייך כבר כעת, ומיד שעירב צמר זה עם צמר גמלים עולה השאלה אם מותר לערבו עם פשתים וללובשו, ואע"ג דאם לא ילבשנו לא עביד איסורא, מ"מ השאלה היא כבר לעכשיו (שהרי מערבו לעשות בגד ודרכו בלבישה), משא"כ חמץ שלפני פסח שבשעת התערובת אין שייך לדון אם מותר או אסור, דהכל היתר והשאלה תתחיל לאחר זמן בבא הפסח. וזו קושיית הפר"ח ורעק"א. וכאמור גם אם ניישב קושייתם דפר"ח ורעק"א ז"ל, הני מילי לחמץ גמור לפני פסח, אך אדרבה שהוא מותר גמור גם בפסח אין מקום לדון בו גם להר"ש שקאפ ז"ל.

עז"כ בבנין אב שם (אות ג') שהמקור חיים (א"ח סי' תמ"ז) ביאר החילוק שבין לח בלח דפסק הרמ"א דאינו חו"נ, ובין יבש ביבש - דלח בלח חשיב כמאן דליתא. וכ"כ מהר"י קורקוס ז"ל פ"א מהל' אבות הטומאות, הובא בכסף משנה שם. ובשערי יושר ביאר החילוק שכל דבר שאינו עומד בפני עצמו לא תופס מקום שיחול עליו דין חמץ, וע"כ לח בלח לא שייך שיאסר במשהו, שהרי המשהו אינו קיים בפנ"ע, ואין כאן אלא מקשה אחת של תערובת, משא"כ יבש ביבש שיש חלק העומד בפנ"ע שנאסר במשהו שחוזר וניעור. ע"ש.

זחרב בנין אב הוסיף דלח בלח שהכל נעשה מקשה אחת סביר שלא יתכן שלא יבוא לידי חימוץ כלל, דחמץ בפסח במשהו, אך לא מצאנו שכל משהו יחמיץ, שהדגן צריך להתערב במים כדי להחמיץ, ולח בלח מסתבר שנתבטל הקמח במה שנתערב עד שאינו מחמיץ, כיון שאינו קיים בפנ"ע. ואם כי מצאנו שחיטה אחת בתוך תרנגולת מחמיצה, אך לא מצאנו שהכל גרגיר קמח מחמיץ בבואו במגע עם המים. ובנ"ד שכמות מזערית של חיטה מעורבת בתבלין לח בלח, כשיתנו עליהן מים לא יחמיצו, שהקמח בטל בלח ואינו קיים בפנ"ע שיצור בתערובת תהליך חימוץ כל שהוא, שבלח בלח המיעוט לא קיים כלל, ומסתבר שגם אם משהו מחמיץ בפנ"ע, כשהוא בתערובת גמורה התערובת תקבל את תכונת הרוב הגמור, ולא יהיה כל תהליך חימוץ בקמח המעורב, כי הוא בטל במהותו. ואם כי מסתברים הדברים כיון שלא מצאנו לכך מקור מידי ספיקא לא נפקא. עכ"ד.

זמלבו דדברים אלו צריכים מקור כמ"ש הרב גופיה, פשוט שלא לזה התכוונו מהר"י קורקוס ז"ל ומקור חיים והר"ש שקאפ ז"ל. דמעולם לא אמרו שע"י התערובת לא מחמיצים הגרגירים הקטנים, כמ"ש הרב נר"ו, וז"ל, שכמות הקמח מזערית מעורבת בתבלין לח בלח, וכשיתנו עליהן מים לא יחמיצו, שהקמח בטל בלח ואינו קיים בפנ"ע וכו'. אלא הם כתבו דהקמח המעורב חשיב כמאן דליתא, והכוונה דהיות והתערבות היא כ"כ גדולה דומיא דמשקה במשקה, ואין מעמד לחומר המועט בפנ"ע, ע"כ לא חוזר ונייעור אחר שכבר נתבטל פעמ"א. ואולי הכוונה שאין לו חשיבות עצמית עוד. ולא ברותא היא, שהרי דברים החשובים לא בטלי. ואולי זו היא כוונת הגאון מהר"ש שקאפ ז"ל הנ"ל. ודי בזה.

עז"כ הרב בנין אב נר"ו, והנה במקום שיש עוד צדדים להקל כ' המשנ"ב (סי' תמ"ז סק"ב) דיש לסמוך על השאילתות, שחמץ בששים גם בפסח עצמו, ומקורו מתשובת הרמ"א (סימן כ"ח), שכתבו דגם בעה"מ וריא"ז ס"ל כהשאילתות. וסיכם דבתחילה יבדקו כמה שאפשר ולא יסמכו על היתרים, עכ"ד.

זחנזח במה שמסכם דעתו להקל גם כשלא הוציאו כל החיטים, משום שהוא לח בלח והכמות מזערית, זה לא נהיר לע"ד, דכבר כתבתי שכל המחלוקת בזה היא רק היכא שנתערב חמץ ממש, דבזה ס"ל לרוה"פ דבטל כי חמץ שמו עליו ושוב אינו חוזר ונייעור. אבל בעירוב שעורה או חיטה וכדו' שאינו חמץ ומותרת גם בפסח לא שייך ביטול בזה, לכר"ע.

זבחינותי בזה ראיתי להגאון מהרש"ם ז"ל שהאריך בכל הדין הזה, וציין לדברי הנוב"י תנינא (חא"ח סי' ע"ב). ועיינתי שם וראיתי שהוא תנא דמסייען בזה, ששם דן באבקת סוכר ששולחים אותה בחביות שהיה בהם קמח, ויש חשש שנשאר בהם מעט קמח ומתערב באבקת סוכר, ויש עוד חשש שהסוכרים מזייפים לערב קמח בתוך הסוכר שהוא בזול. וכתב דבחלק א' (סי' כ"ג) העלה להתיר לבשלו קודם הפסח, אבל להשתמש בו בפסח לא החליט שם, דכשנתבשל קודם הפסח נתבטל ואינו חוזר וניעור. עו"כ שם דקשה לקרוא לסוכר הזה (פודר צוקר) לח בלח, דאפילו קמח בקמח לא מוסכם כ"כ. ועיין שם (סימן ק"ט סק"ג). ודעת מהרא"י ומהרש"ל דמיקרי יבש ביבש ודן אי חוזר וניעור.

עו"כ הנוב"י, ואני חושש בקמח הזה אולי לא באו עליו מים כלל, והרי מבואר בסימן תנ"ג ס"ד, שבשעת הדחק מותר לקחת קמח מן השוק למצה, ש"מ דאין מחזיקין קמח לחמץ. ודעת הט"ז דאפילו במקום דלתותין את החיטים דינא הכי. ע"ש סק"ג. (וכונתו דאם אינו חמץ יש לדון אם שייך בזה ביטול כלל). וכתב דבתשובה אחרת סתר דברי האומרים היתר בהיתר בטל, והוכיח מהרשב"א דלא בטל. (וכוונת הנוב"י היא לתשובתו שבחלק יו"ד סימן קפ"ו, שם האריך בכל פרטי היתר בהיתר דלא בטל, ודחה הראיות שהביאו לזה, והוכיח שם מהרשב"א בתו"ה דלא ס"ל כהאו"ה שהביא כמה ראיות דהיתר בהיתר בטל. וע"ש. וזהו שכתב כאן שהוכיח מהרשב"א וכו'). (והגאון מהרש"ם ז"ל ב"דעת תורה" (סימן תמ"ז ס"ד) העיר על הנוב"י שלא הביא תשובת הרשב"א ח"א (סימן תתל"א) בחיטים שהיו חלק מהם מבוקעים ונטחנו יחד קודם הפסח, ויש יותר מששים בהיתר, וכתב והוי דבר שיש לו מתירים ואפילו באלף לא בטיל. וע"ש עוד ב"דעת תורה" בזה. ולענ"ד הטעם שלא הביא הנוב"י לת' הרשב"א הנז' הוא משום דשם בא מטעם אחר דהוי דבשיל"מ, ובזה אפשר שהנוב"י פוסק כשאר ראשונים דחמץ גמור כן בטל גם לפני פסח, והוא דן על היתר בהיתר. וכאן כתב במפורש, ואני חושש בקמח זה אולי לא באו עליו מים וכו', כלומר דגם בפסח הוא היתר, וכמו שכתב אח"כ דמתירים לעשות ממנו מצה בשעה"ד, ובזה הוא דס"ל דלא בטל כלל דהוי היתר גמור, ואין דברי הרשב"א בתשובה הנ"ל שייכים עם זה. אך מהמשך דבריו לא נר' כן).

עו"כ הנוב"י שם (ד"ה ראייה שניה) וז"ל, ולא עוד אלא אפי' נימא דהיתר בהיתר בטל ונימא דחמץ בפסח אינו חו"נ, היינו אם לא נתחדש עליו שם חדש, דחמץ שמו עליו חמץ גם קודם פסח, אבל קמח זה שלא נתחמץ כלל, ובפסח נתחמץ, והרי הוא קונה שם חדש, שעתה הוא חמץ, אולי לכ"ע חוזר וניעור בפסח כשנתחמץ. עכ"ל. והרי מבואר ומפורש כמ"ש.

שזב השגתי את הספר מקראי קודש על פסח ח"א, וראיתי שם (בסימן ע"ח) שדן בקמח שמורה שנתערב ונתבטל בקמח תפוחי אדמה, אם מותר לאפותו בפסח בלי שימור. וכתב שלפי הכרעת הרמ"א ז"ל בא"ח (סימן תמ"ז ס"ד) דחמץ שנתבטל קודם פסח אינו חו"נ בפסח לאסור במשהו. יש להתיר גם בנ"ד דקמח בקמח הוי לח בלח. דמה לי אם נתבטל קודם הפסח או קודם שנתחמץ, ובנ"ד קל יותר שאין בזה חומרא של דבר שיש לו מתירין משום שנולד בתערובת.

זראיתי בהררי קודש שם (אות ו') שהביא דברי הפמ"ג (בפתיחה כוללת ח"ג לביאור חמץ בפסח פ"ד אות ה'). וע"ש שדן בענין מין במינו ובשאינו מינו לענין זה.

עז"כ הגרצ"פ ז"ל שם, דהשואל נסתפק בזה לומר שבנ"ד גרע יותר שגם הקמח חיטה כשר לפסח, ואין עליו שם חמץ, וכל זמן שלא מתחמץ עדיין א"א שיחול עליו שם ביטול כלל. ומבואר בר"ן נדרים (נ"ב) שהיתר בהיתר לא בטיל, ועוד נסתפק לומר שכששלש אותו בפסח הו"ל מבטל איסור לכתחילה. וע"ש.

וכתב לו דמה שנסתפק דהוי היתר בהיתר והרי בכל חמץ שנתבטל קודם הפסח י"ל דהוי היתר בהיתר, ומ"מ נקטינן דנתבטל ואינו חו"נ, ודברי הר"ן שם הוא רק במין במינו, אבל בשאינו מינו בטל גם היתר בהיתר, וכן מבואר בפמ"ג (שער התערובות ח"ב פ"א) וביור"ד (סי' ס"ט מ"ז ס"ק ל"ה). אמנם יש ראשונים שסוברים שאפי' מין בשא"מ היתר בהיתר לא בטל, ואוסרים חמץ שנתבטל קודם הפסח. וע"ש שדן בדברי הרמב"ם וראב"ה ז"ל שאוסרים בזה כל א' לפי טעמו. להרמב"ם משום דחוזר וניעור בפסח, ולראב"ה משום דהיתר בהיתר לא בטיל וכמו שמבואר במרדכי פ' כל שעה, ובשו"ת הרשב"א ח"א (סי' תל"א).

זמ"ן (סי' תמ"ז ס"א) סתם כדעת המתירים, שהם הטור בשם רש"י ובעה"ע ותרומת הדשן בשם הגהות, ובע"כ דס"ל דהיתר בהיתר בטל וכיון שנתבטל אינו חו"נ. ובביאור הגר"א שם מבואר שגם שבשאר איסורים אפי' נתבטל חו"נ, שאני חמץ שאיסורו במשהו, וע"כ כשנתבטל קוה"פ אינו חו"נ. וכ"כ עוד בביאור הגר"א ביור"ד (סי' צ"ט ס"ק ט"ו), ולמדו שני הדברים מצמר רחלים וגמלים במשנה כלאים. כמבואר בת' הר"ן ז"ל (סי' נ"ז – נ"ט) הנ"ל.

זלפי פסק הרמ"א ז"ל הנ"ל עולה דהיתר בהיתר בטל, ולפ"ז גם בנ"ד קמח השמורה נתבטל בקמח תפוחי אדמה בששים, וא"ל דהרמ"א ז"ל פסק כן רק משום דיש לצרף השיטה דחמץ נחשב איסור גם קודם הפסח, לענין דאין איסור לכתחילה דחמץ שמו עליו וכן לענין נ"ט בר נ"ט, ובנ"ד לא שייך צירוף זה, דכאן

עדיין לא החמיץ כלל ואין שייך עליו שם חמץ כלל ועיקר. והזכיר דברי הרמ"א ביר"ד (סי' צ"ט ס"ו) דחלב שנתבטל במים וכמ"ש לעיל. שו"כ איברא שגם בזה י"ל דשאני חלב במים שיש לו עכשיו שם שאסור לערבו בבשר. מ"מ הרי בצמר גמלים ג"כ י"ל כן, שאם עתה אסור לערבו כפישתן, ומ"מ למדו חמץ בפסח מצמר גמלים וכו'. ולהתרו"ח שמותר לכתחילה לתת המים שנתבטל בהן החלב לתוך הבשר, נתברר שגם בנ"ד מותר לאפותו לכתחילה כיון שכבר נתבטל ולא אמרי' שהוא דבר שיש לו מתירים שכבר נתבטל היתר והיתר ואינו חו"נ, כמ"ש הפמ"ג (בסי' ק"ב שפ"ד סק"א) לענין חלב שנתערב במים דאפי' שיש לו מתירין יכול לערבו אם בשר כיון שכבר נתבטל.

אמנם ודאי לא טוב עשו ששמו לכתחילה הקמח במקום שיכול להתערב עם קמח תפר"א, דדמי קצת למערב חלב במים לכתחילה כדי לבשלם עם בשר שיש אוסרים (עיין גליון מהרש"א, בשם הצ"צ ופמ"ג יו"ד (סימן צ"ט שפ"ד ס"ק כ"ט) אעפ"י שיש לחלק, עכ"ד.

ועיינת בכל דבריו, וראיתי שלא הזכיר דברי הנוב"י הנ"ל כלל, ואפשר שאם היה רואה לדברי הנוב"י היה חוזר בו, והיה מקבל את החילוק שבין חמץ ממש שנתערב קודם פסח, דאע"פ שנתבטל ברוב כדינו קודם הפסח, מ"מ שמו עליו לדעת הרבה פוסקים ראשונים ואחרונים, משא"כ קמח כשר שאין שייך עליו שם חמץ קודם הפסח לכו"ע, וכ"ש חיטה או שעורה או שאר מיני דגן שלמים שאין שייך בהם חמץ כלל ועיקר, דבזה נ"ל דלא שייך ביה ביטול כלל, וכשנותנים אותם באוכל בפסח רק עתה מתחיל ענין החימוץ שלו ומתחדש בו שם חדש, ואפשר דכו"ע יודו דאינו בטל כלל ככל חמץ שנתערב בפסח, וכמ"ש הנוב"י, ומה שהביא מדברי הרמ"א ז"ל בחלב שנתערב במים כבר כתבתי לעיל דאין מזה ראיה לנ"ד. וכן נראה מדברי רבים גדולי האחרונים דהכי נקטינן שחמץ שמו עליו גם קודם הפסח בין לענין ביטול ובין לענין נ"ט בר נ"ט וכן בענין הגעלה נמי.

ועיין במאמר מרדכי (סימן תמ"ז ס"ד אות ט') בנתערב חמץ לפני הפסח בפחות מששים, שהט"ז כתב דשרי להוסיף עליו קודם הפסח לבטלו ולאוכלו בפסח, דאין בזה משום מבטל איסור לכתחילה כיון שלא הגיע זמן איסורו, והביא ראיה מענין הסוכה (סי' תרכ"ו). ע"ש. ולי נראה לפקפק בזה, דשאני חמץ ששמו עליו ולא מיקרי היתרא אפילו קודם הפסח, וכמ"ש הרבה פוסקים לענין הגעלה, ועיין מ"ש בזה לקמן (סימן תנ"א ותנ"א) ולכן נראה דכאן יש להחמיר. עכ"ל.

זחדברים ק"ו, דאם המאמ"ר מחשיבו לאיסור גם קודם הפסח משום ששמו עליו ואוסר להוסיף עליו דהו"ל מבטל איסור לכתחילה, ק"ו לענין ביטול דאמרי' שמו עליו, ומשום כן הוא בטל, ואין ללמוד מזה לדבר שאינו חמץ כלל. וק"ו דגם בחמץ גמור רבים הפוסקים חולקים וס"ל דלא בטל כיון שעדיין אינו איסור. דהרשב"א ז"ל בתשובה ח"א (סי' תתל"א) בחיטים שחלק מהם היו מבוקעים ונטחנו קודם הפסח ויש יותר מששים של היתר כנגדם, דלא מבעיא לרש"י וכו', אלא אפילו לר"ת דשרי להשהות וכו', א"כ הו"ל דבר שיש לו מתירין ואפילו באלף לא בטיל. וגדולה מזו כתב ראב"ה דשכר שנותנים בין קודם פסח, אפילו שיש בין ששים ויותר, אסור לשתותו בפסח, דאינו צריך ביטול קודם זמן האיסור וכו', ע"כ. הרי שראב"ה והרשב"א ז"ל ס"ל דאפי' חמץ ממש שנתבטל קודם הפסח בששים עדיין אסור בפסח, כי קודם פסח היה מותר ולא היה צריך להתבטל. וכבר כתבתי שגם הנוב"י הנ"ל הוכיח כן מהרשב"א ב"תורת הבית" דהיתר בהיתר לא בטל. והגאון מהרש"ם ז"ל בדעת תורה (חא"ח סי' תמ"ז ס"ד) העיר עליו שלא הזכיר ת' הרשב"א ז"ל הזו דמפורש כן.

עו"כ בדעת תורה שם, דבתשובת מהר"ח "אור זרוע" (סימן י"ז) כתב דאין ראייה מצמר רחלים, דשם כבר חל עליו איסור לערבו בפישתן, ושכן כתב גם רבו רבינו מאיר ז"ל שהשיב שאינו בטל, עו"כ דקמח שנטחן קודם הפסח בטל בזמן ביעור חמץ דעדיין לא נאסר במשהו עד הלילה. עכ"ל. וגם בדבריו ז"ל מבואר דבזמן שעדיין לא נאסר לא בטל כלל, ורק בהגיע ערב פסח שאז החמץ אסור אלא שדינו שהוא מתבטל כשאר איסורים, אז הוא מתבטל. וברור דמירי בחמץ שנתבטל וכגון שטחנו חיטים שהיו בתוכם חיטים מבוקעות, אבל בכה"ג דנ"ד שאינו חמץ כלל לא שייך ביטול גם בערב פסח, דעדיין הוא היתר גמור. והו"ל כחמץ שנתערב בפסח, דרק בזמן ששמים התבלין באוכל אז מתחיל הדיון בתערובת דעתה ואז כבר אין לו ביטול כלל, ועוד שכן הוא ד' הרדב"ז ח"ה (ב' אלפים רכ"ט) דגם חמץ גמור לא בטל לפני פסח שהכל היתר, וע"ש.

וכבר כתבתי לעיל שהגאון פר"ח ז"ל גם הוא דחה את ראית הראב"ד והר"ן ז"ל מהא דצמר רחלים וצמר גמלים, דשאני צמר רחלי' שלעולם יש בזה איסור, וע"כ שייך ביטול לגבי פישתן, אבל חמץ קודם הפסח דאין בו שום איסור לא שייך בו ביטול, וע"כ כשמגיע הפסח חוזר וניעור. והמקור חיים תמה על הפר"ח דהא בער"פ אסור מהתורה ועדיין אינו אסור במשהו ושייך בו ביטול. ועיין בברכ"י מ"ש בזה. ועיין עוד בדעת תורה" שם. ועיין עוד למרן יביע אומר ח"ב (חא"ח סימן כ"ג) שהאריך בזה, בדברי הפוסקים ופלפל וסילסל בדבריהם כיד ה' הטובה עליו, ולא הניח דבר גדול וקטן בענין זה. וע"ש. ועכ"פ ראינו שגם

הפר"ח סובר שאפילו חמץ גמור לא מתבטל קודם הפסח, וק"ו בן בנו של ק"ו לנ"ד שאין בו חמץ כלל ורק בפסח הוא שמחמיץ כשיתן הכמון באוכל דבזה י"ל שגם החולקים על הפר"ח יודו בנ"ד לאסור.

זכ"ל זה הוא מלבד דפוסקים רבים סוברים דבכל גוונא אפי' חמץ גמור שנתבטל בהיתר קודם הפסח חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו, והיא דעתו של הרמב"ם ז"ל (פ"ד מהלכות חמץ ומצה ה"ב), וכתב הרב המגיד ז"ל שם שכן הוא דעתם של הרבה מן הגאונים דאפילו נתערב קודם פסח חוזר וניעור. וכ"כ הר"י ן' גיאת ז"ל, וכ"כ הטור (או"ח סימן תמ"ב) בשם רב נטרונאי גאון. ולמעשה גם מרן ז"ל בש"ע (סימן תמ"ב ס"ד) כתב לשון הרמב"ם ז"ל לגבי תריאק"ה, אלא שבסימן תמ"ז פסק דאינו חוזר וניעור. והרמ"א ז"ל בהגה לסימן תמ"ב העיר ע"ז. וכן הקשה הפר"ח (בסימן תמ"ז) וחילק בין חמץ דנתערב ממילא ובין נתערב במזיד כתריאק"ה שע"כ שם פסק דחוזר וניעור, ושכ"כ הב"י בשם רי"ו וכ"נ גם בדעת הטור. והמ"מ לא ס"ל חילוק זה. וע"ש. והנה מרן החיד"א ז"ל בברכ"י כתב שרוב החכמים נהגו כמ"ד חוזר וניעור, והביא עוד אחרונים שכתבו כן. ע"ש.

זאז"ל מרן הגאון יביע אומר שם, האריך בזה מאוד מפי סופרים ומפי ספרים ולא הניח פינה וזוית. וע"ש מאות ח' ועד סוף אות י"ז, הפליא עצה הגדיל תושיה ויצא בכוחא דהיתרא, שהעיקר לדינא כמו שפסק מרן ז"ל (בסי' תמ"ב ס"ד) דאינו חוזר וניעור בין ביבש ביבש ובין לח בלח, ובין שנתערב ממילא או בידים, וכ"ש שאין לחלק בין טעמו לממשו. ושכן הוא מנהג ירושלים תובב"א. וע"ש שכתב באמת י"ג שאותם האחרונים שהביא בברכ"י דס"ל שאינו חוזר וניעור, המה דיברו רק במקום שנהגו להחמיר בזה דוקא. וע"ש עוד באות י"א שמנה כעשרים פוסקים ראשונים, שסוברים שאינו חו"נ, וכתב לצרף גם את דעת השאילתות ור"ת ובעל המאור ורבי ישעיה הראשון וריא"ז ורבי' אביגדור ז"ל והר"ה ז"ל כ' שכן דעת חכמי צרפת וחכמי נרבונא עמודי עולם, שסוברים שגם חמץ בפסח עצמו בטל בששים ככל האיסורים, ואע"פ שפשטה הוראה בכל בית ישראל להחמיר בפסח במשהו חמץ, כבר כתבו האחרונים שיש לצרף לספק ספיקא גם סברא שנדחית מהלכה, וכמ"ש ב"זבחי צדק" (סימן ק"י ס"ק קנ"ח), ועוד שהוא מילתא דרבנן ואין צורך כ"כ בס"ס. וכ"כ הרמ"א ז"ל בתשובה (סי' כ"ח) שכשיש עוד צד להתיר סומכים ע"ד השאילתות דחמץ בפסח בטל בששים. וכ"כ בשו"ת "בית דוד" (סימן קס"ג), וכ"פ בשו"ת מהריט"ץ (סימן ס"ד) דקי"ל דאינו חו"נ. וע"ש.

זכ"ז שייך בנתערב חמץ גמור, דלדעת רבים שמו עליו גם קודם הפסח ושייך בו ביטול, בזה סמכין על רוה"פ דאינו חוזר וניעור ומצרפים גם ד' השאילות ואחזת רעהו. אבל בשבולת שועל שהיא כשרה לפסח למהדרין, ונתערבה בכמון

ונטחנה עמו ועדיין היא כשרה, ורק כשנותנים את זה תוך האוכל בפסח אז זה מחמיץ, בזה ודאי דלא בטלה, דרק בפסח נעשתה התערובת של איסור בהיתר, אבל עד פסח לא היתה תערובת כזו, אלא הרי היא כמו שנתערבו שני קמחים כשרים המיועדים ללישת מצות, ובתוך הפסח נפל משקה על אחד מהם והחמיץ אך יש ששים בכשר כנגד זה שהחמיץ, היעלה בדעת לומר דכבר בטלו זה בזה מלפני הפסח כיון שאז נתערבו שני הקמחים זב"ז לח בלח, ושוב אינו חוזר וניעור. וה"נ לא נחשב שנתערבו כלל דהכל כשר גמור לכל הדעות והתערובת של איסור קרתה בתוך החג ולא קודם.

זחגאון בנין אב סמך בזה על המקראי קודש, והוא ז"ל לא הביא ראיה ע"ז כלל, ובפרט דלא הזכיר לדעת הנוב"י המפורשים. (וכן ד' הרשב"א ושאר ראשונים) ויש מקום לומר שאם היה רואה דבריו לא היה כותב כן.

זע"כ נלע"ד דאם יש חשש באיזה תבלין שנתערבו בו מיני דגנים, ונטחנו עמו לא מהני להו ביטול כלל, דהכל היתר גמור, ולא חשיב תערובת רק בפסח שאז נוצר החימוץ כשישימו התבלין באוכל, וחמץ בפסח במשהו, וכנ"ל.

זשאלת פי מרן גאון עוזנו הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א על זה, ואמר לי שגם דעתו דבכה"ג לא חשיב ביטול כלל ואוסר במשהו. וביקשתי רשותו להדפיס כן משמו, והסכים לי ת"ל ית'.

אשר ע"כ בהגלות דבר הכמון שמצוי שמתערב בו שיבולת שועל פעמים גרגרים שלימים ופעמים חצאי גרגרים, וגרגרים אלו דומים מאוד לגרגרי הכמון, וקשה להכיר ולהבחין ביניהם שהם כמעט באותו גודל ג"כ, א"א לנו לסמוך על ביטול ברוב שלפני הפסח וכנ"ל, והואיל וא"א לבררם כראוי בירור גמור. ובפרט בכמויות גדולות ע"כ צריכים לשאול ולחקור אחר מקומות הגידול והאריזה למצוא מקום שהכמון נמצא לבדו ואין על ידו שום דגן כלל ועיקר, ויבדקו הדבר לעומקו ביושר, וגם יבדקו הכמון מן השיבולת שועל ומן הדגנים עד היכן שידם מגעת וש"י. אבל כל זמן שלא התברר דבר זה בירור גמור אין להכשיר הכמון לפסח ושב ואל תעשה עדיף. והיחידים שלוקחים כמות קטנה לעצמם, אם הם מכירים טוב ומבחינים בין כמון לשיבולת שועל יכולים לסמוך על בדיקה מדוקדקת כמות מזערית ותו לא.

והקב"ה יאיר עינינו במאור תורתו ויצילנו מכל מכשול מעתה ועד עולם, אמן.

ע"ה שלמה משה עמאר

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר וי"ר המכון

פרק ז

[מתוך כת"י של ספר "תולעת שני" – דיני תולעים]

דיני חרקים בתערובת, פסולת חרקים וחיוצא מן הטמא

[המשך מהגליון הקודם]

יד. אם חתך פרי אף אם הוא חמוץ או חריף, בסכין וחתך עם הפרי גם תולעת שהיתה בו, יקנח היטב את הסכין, ויקלוף מעט מן הפרי משני צידיו¹.

טו. הגם שהתרנו לכתחילה לעשות יין ושכר ולהשתמש בטעמם של הפירות והירקות הגם שיפלט גם טעמם הפגום של החרקים, כל שמסננם היטב. מכל מקום אסור לבטל לכתחילה את גופו של החרק בתוך תבשיל, אפילו שאחר שנימוח החרק בתבשיל וא"א להכירו הוא מתבטל ומותר התבשיל באכילה, מכל מקום אין מבטלין איסור לכתחילה, ואסור לעשות כן².

1 עי' ט"ז יו"ד סי' צו ס"ק יג, ועי' פרי"ח אות כ, ועי' כה"ח אות ס"ה. והביאו את דברי התו"ח שאם חתך פרי ואפילו חריף כגון צנון, וחתך התולע עמו, יקלוף מעט במקום שחתך, שמא נשאר שם ממשות. עכ"ד. והטעם שגם בחריף מותר ולא אמרין שהחריפות משביחה את טעמו הפגום של החרק, היינו טעמא כיון שלא אומרים ד"ז אלא בדבר שהיה לשבח ונפגם, אך חרק פגום מעיקרו. ומש"כ שיקנח היטב את הסכין, כ"כ בתו"ח שם, ופליג על מש"כ המהרי"ל בדיני או"ה, שצריך נעיצה י פעמים בקרקע קשה. וכתב התו"ח, ולא ראיתי נוהגין כך אלא מקנחו היטב ודיו. וע"ע כה"ח סי' פד אות ל.

2 קיי"ל שאין מבטלים איסור לכתחילה, והוא ממשנה דתרומות (פ"ה מ"ט) ובגמ' בביצה ד, ד ע"ב. וכן פסק רבינו הרמב"ם בהלי מאכלות אסורות (פטי"ו הכ"ה) ובשולחן ערוך סי' צט סעי' ה. והנה בבית יוסף

טז. לפי האמור, אסור לטחון ירקות עלים או סוגי קטניות שידוע שהם בדרך כלל נגועים, כדי להתיר את השימוש בהם [א"כ אין כוונתו לבטל את האיסור, ודרכו בטחינה. וכפי שיבואר בסעיף הבא]. אמנם אם הם נבדקו באופן המועיל, אלא שעדיין יש חשש שאינם נקיים לחלוטין, רשאי לטוחנם. וכן הדין בסוגי תוצרת שהם בדרך כלל נקיים, אלא שלפעמים מצוי בהם נגיעות [מיעוט המצוי], וחייב בבדיקה לפני האכילה, הדין הוא שמותר לטוחנם לאחר שנמצא נקי בבדיקה קלה³.

בסי' צ"ט בדי"ה ומ"ש רבינו דקיי"ל, מחלוקת הראשונים, שדעת הראב"ד שהוא איסור תורה, ודעת הר"ן בשם התוספות שאינו אלא איסור מדרבנן. ועי' בזבחי צדק על השו"ע שם בס"ק כ, שהביא כמה נ"מ במחלוקת זו. ועי' בפת"ש בס"ק ג מה שכתב בשם הנוב"י שכל המחלוקת בביטול טעם האיסור, אולם ממשות האיסור, אסור מן התורה לכו"ע. ועי' בערוה"ש סי' צט סעי' כז שכתב ע"ד שדברי טעם הם. והנה כשם שאין מבטלים איסור בששים של היתר, ה"ה שאין מבטלים איסור כדי שיוותר בתערובת, וכגון נידו"ד לבטל שם בריה מחרק שיתבטל בתערובת היתר, כלומר לטוחנו או לרסקו שיתבטל ממנו שם בריה. וכן פסק מרן בשולחן ערוך ביו"ד סי' קא סעי' ו, שאסור לרסק בריה במתכוין. ועוד נתבאר בשו"ע בסי' צט סעי' ו, שאף באיסור דרבנן אסור לבטל לכתחילה. אלא שאם כבר נפל לתערובת שאין בה די לבטל מותר להרבות היתר כדי שיתבטל האיסור. אלא שיש לחלק בין ודאי איסור לבין ספק איסור, ויתבאר בסעיף הבא, וכן יש לחלק בין אם כשמרסק כוונתו לבטל או לא, ויתבאר בסעיף יז.

3 הנה היכא שיש נגיעות ודאית או שבדרך כלל נגוע, אסור לטחון כדי לבטל את האיסור וכפי שמבואר בסעיף הקודם. [ועי' היטב ודוק בדברי תרוה"ד בשו"ת סי' קעא לענין חיטים. ובמש"כ ע"ד בשו"ת רעק"א מהדו"ק סי' עז. ובשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תשכג מש"כ בתו"ד לענין חזקת ההתלעה בפולין]. אלא שכל זה באיסור ודאי או קרוב לוודאי [ועי' שו"ת יו"ד פ"ד ס"ק כט "אבל פרטיים במדינה שהוחזקו בכך הוי ודאין ולא ספק"]. אולם בספק איסור אף אם הוא מיעוט המצוי [עי' רעק"א שם "ני"ל להקל היכא דנראה דרוב עכ"פ נגד המתולעים"], יש להקל. ועי' במש"כ הכנה"ג בהגה"ט סי' צט אות טז, שהאיסור לבטל איסור לכתחילה היינו בודאי איסור אבל בספק איסור מבטלין. וכ"כ בשו"ת חתם סופר חיו"ד סוף סימן סב שבספק

איסור מותר לבטל לכתחילה. ועו"ע בשו"ת הר צבי יו"ד סי' לו לענין בהמה שדקרוה לפואה בכרס, שהתיר לבטל החלב שלה ברוב היתר, וזאת עפ"י תרומת הדשן, והש"ך [וציין לערוה"ש קיד סי"ב משי"כ בשם בן הש"ך] שבספק איסור אין איסור לבטל לכתחילה, וציין שם לכנה"ג ושו"ת אמר שמואל ושו"ת חתם סופר, שהתירו גם בספק של איסור תורה. ולכן התיר לערב את החלב לכתחילה ועו"ע שם. אלא שכפי שציין שם ההר צבי, השפ"ד (צט ס"ק ז) ס"ל שרק בספק איסור דרבנן מותר, אך לא בספק תורה. ועי' בכה"ח (סי' צט אות לג). ובערוך השולחן (סי' צט סעי' כח), כתב שזה לכאורה תלוי שלמ"ד שאין מבטלים זהו איסור מה"ת ממילא גם בספק איסור תורה אין מבטלים כיון שספיקא לחומרא, ורק ספק דרבנן מבטלים שספיקו לקולא. אולם למ"ד שזה מדרבנן גם בספק איסור תורה מבטלים. וציין שם לדעת המג"א בשפ"ד הנז'. [ולכאורה לפי מה שציין בתחילת סעיף כז שדעת רוב הפוסקים שזה מדרבנן יש להקל בזה]. ולכן במקום שיש רק ספק איסור וכמבואר לעיל, לפי האמור לעיל מותר לכתחילה לטוחנם, וכ"ז אף אם אין דרכו בטחינה של מאכל זה [ועי' בסעיף הבא]. ועיקר משי"כ בפנים שאיירי אף במיעוט המצוי הוא משום שבכה"ג שיש מיעוט המצוי וכגון אורז וחומס וכיו"ב, עדיין אין רובו נגוע, אלא כיון שהוא שכיח כבר כתב הרשב"א והב"ד הרמ"א בסי' פד סעי' ח, שבה"ג לא מהני בדיקת חלק ואפילו הרוב, אלא צריך לבדוק כולו, והוא כדין סירכה בריאה של הבהמה. ודין זה אינו אלא מדרבנן בבהמה. וה"ה בנידו"ד וכמשי"כ השפ"ד (פד ס"ק כח). והשתא כיון שבנידו"ד סוכ"ס אינו אלא ספק איסור, שיש הרבה פוסקים שמתירים לכתחילה לבטלו, צירפתי שנראה שאם בודק גם בדיקה קלה [בדיקת מידגם על כל התוצרת ולא בדיקה של אחד אחד], בצירוף שניהם, מותר לעשות כן לכתחילה. ואולם כל שראה חרקים בתוצרת בבדיקת המידגם, הוי ודאי איסור ולא ספק איסור ואסור לטוחנו עד שיבדוק כראוי, וכמבואר לעיל. ומכל זה ברור שאף בירקות עלים שהם בד"כ נגועים ואסור לטחון ללא בדיקה יסודית, אם עשה בדיקה ראויה, כבר אין התוצרת בחזקת ודאי אלא בחזקת ספק איסור, וכגון מה שהביא בשו"ת גינת ורדים חלק יו"ד כלל א סי' יח, לענין הפול שעושים בדיקה קודם שנותנים בקדרה [המושהת על הקדירה כל הלילה], אלא שלא אפשר שלא ישתמט כמה פולין מתולעות ונו"נ דב"ז וכתב שם שע"י הבישול וההגסה עובר ריסוק, והתיר בזה. אלא שהוסיף שם שאין בזה משום מבטל איסור לכתחילה, כיון שאין כוונתו לבטל את האיסור אלא להשביח את התבשיל. אמנם הוא נצרך

יז. בסוגי ירקות שקיימת נגיעות בדרך כלל, חייב לבדוק יסודי לפני הטחינה, ואף דבר שדרכו בטחינה ואין כל כוונה בטחינה לבטל את האיסור, מ"מ יש לבדוק קודם הטחינה. אולם אם זה דבר שדרכו בטחינה ויש טירחה מרובה לבדוק יסודי כגון שזה כמות מרובה מאד, יש להקל לעשות בהם פעולת ניקוי קלה יותר, ולטוהנם⁴.

לזה כיון שיצא מתוך הנחה שוודאי נשארים פולין מתולעות. או לא בנידו"ד שניקה יסודי את העלים, ורק נשאר אצלו ספק, ככה"ג שרי לכתחילה לטוהנו. ועי' עוד בשו"ת מחזה אליהו סימן צד מש"כ בזה.

4 הנה כפי המבואר בהערה הקודמת היכא שיש ודאי או ע"פ רוב נגוע, אין מבטלין איסור לכתחילה, ואסור לטחון כדי לבטל האיסור. אמנם לכאורה כ"ז כשמכוין לבטל האיסור, אולם אם אינו מכוין לבטל האיסור זה מותר, וכמו שכתב מרן בשו"ע (סי' פד סי"ג) שדבש שנפלו בו נמלים יחממנו עד שיהיה ניתן ויסננו, ומבאר בב"י שהטעם שאין איסור ביטול לכתחילה כיון שאין כוונתו אלא לתקן את הדבש. וא"כ ה"ה בכל מאכל שדרכו בטחינה שיהיה מותר לטחון כיון שאין כוונתו לבטל את האיסור. אלא שמרן השו"ע איירי היכא שרוצה לסנן ולהפריד את האיסור. אולם בנידו"ד הרי מרסק את התולעים. והנה בשו"ע שם סעי' יד הביא את דברי התרוה"ד הנז' לעיל, בענין החיטים המתולעים שמותר לטוהנם והוא שירקד הקמח לאור היום. אלא שבתרוה"ד כתב להתיר בהסתמך על י"א שהתולעים בורחים מקול אפרכסת הריחיים, ועוד שאת"ל שד"ז אינו ברור, מ"מ אם יטחנו בטלים בששים, ואין כאל מבטל איסור, כיון דספק הוא שמא נתערב דבר אסור, וגם אינו מכוין לבטל. עכ"ד. והנה בתחילת דבריו כותב התרוה"ד שבורר את החיטים אלא שקשה הדבר לבדוק בדקדוק. אלא שבשו"ע השמיט מרן שצריך לבדוקם תחילה. ועי' בש"ך ס"ק לט. והנה רעק"א בשו"ת מהדו"ק סי' ע"ז, כתב בתחילה לחלק בין דבש שמפריד ומוציא האיסור, שלכן מותר לבין חיטים שמערב הכל יחד. ובהמשך דן בדברי תרוה"ד ומקשה שגם בלי לברור יש להיר מחמת שני הטעמים ספק אין כאן איסור ואין כונתו לבטל. ועי' כתב שדווקא בספק אם יש, אפשר להקל, אך היכא שיש ודאי, אלא שיש ספק אם יצאו, דינו כודאי איסור, ועוד האריך בדיני ס"ס בד"ז, סוף דבר היקל בד"ז גם בלא ברירה. עיי"ש. והנה היכא שלא מכוין לבטל את האיסור, שמותר לבטל, כ"כ בשו"ת הריב"ש סי' שמט לענין חביות יין שמודבק חלב בין נסר לנסר, עיי"ש. והנה בסי' צט כתב הפת"ש בס"ק ד, ע"ד

מרון בענין איסור ביטול לכתחילה, את דברי הטי"ז שם שגם היכא שאין כוונתו לבטל שאמרנו שמותר, היינו דווקא אם אי אפשר בענין אחר, דאליה אסור. ומביא שם שדעת הפמ"ג שאף אפשר בענין אחר רק שזה טרחה גם כן מותר. ומביא מספר בית יהודה שעפ"ז נראה שבמאליני"ש שמצוי בהם תולעים רבים וטורח לבדוק אחד אחד, לכן נראה שמותר לסחוט וכו'. ועי' לעיל הערה 11 שכל המתירים לעשות יי"ש מפירות מתולעים, ס"ל שאין כאן משום מבטל איסור לכתחילה. ונראה לבאר שבמקום שהוא מעוניין להפריד האיסור מההיתר וליהנות רק מן ההיתר זה מותר גמור לכתחילה, ולכן מותר לעשות יי"ש או ערק משאר דברים, וכן ומתר ליתן ירקות מתולעים בתוך בד וליהנות מטעם הירק הנסחט. אולם במקרה שרוצה לערב ולטחון את הכל כולל החרקים, ד"ז אסור, אא"כ א"א בענין אחר או שזה טירחה. ואמנם היכא שזה רק ספק איסור וגם עושה בדיקה קלה, התרנו לכתחילה. אולם היכא שזה ודאי איסור, כתב הטי"ז להחמיר. ולכן גם כאשר התיר הגינת ורדים הנז' את הפולין הסתמך על הבדיקה שעושים ועל הגסה והבישול שעושים אח"כ. ורעק"א התיר גם בלא בדיקה בהפ"מ אלא שצירף גם ספקות נוספים שמא הלך האיסור, ולכן התיר בטחינה באפרכסת. ומכ"ז נפק"מ גם לנידוד"ד שהיכא שאפשר בבדיקה, לא יקוץ ויבדוק קודם הטחינה. והיכא שזה טירחה גדולה יעשה בדיקה כללית [וכגון שיציף את הקטניות במי מלח, ויעשה בדיקת מידגם לתוצרת] ואח"כ יטחן דק. וכ"ז רק היכא שדרכו בטחינה שאין כוונתו לבטל את האיסור. [ומהו הגדר של א"א בענין אחר שכתב הטי"ז, עיין בשו"ת האלף לך שלמה, שדן בדין הזאפרין (כורכום) שכתב מרון בשו"ע ביו"ד סי' קיד סעי' יב, שהרשב"א היה נזהר מלאוכלו כיון שהגויים מזלפין עליו יין. וכתב ע"ז הש"ך שכיום העולם נהגו היתר בפשיטות לאכול הכורכום. וכתב שם ע"ז הגרש"ק ז"ל בשו"ת שם, שאף אם אין בכורכום שישים נגד היין, מ"מ בתבשיל יש שישים נגד היין, והכורכום לעולם נאכל בתוך תבשיל ולא בעינו. וכתב שם שאין בזה איסור של מבטל לכתחילה, כיון שאין כוונתו לבטל האיסור. ומש"כ הטי"ז שאף אי אין כוונתו לבטל מ"מ זה רק כשא"א בענין אחר, גם נידון בכורכום נחשב כא"א בענין אחר, כיון שאין אפשרות להשתמר בו בעצמו רק ליתנו בתוך מאכל. ועוד חילק שהטי"ז דיבר בוודאי איסור והכא הוא ספק איסור. עכ"ד. הנה א"כ למדנו מדבריו שהיכא שהדרך רק בעירבוב הוי כא"א בענין אחר. ודוק].

יח. גם במקום שהתרנו לסמוך על הטחינה, היינו במקום שנטחן דק מאד שגם החרק אם היה - נטחן, אולם גריסה ומעיכה גרידא, אינה מועילה כיון שפעמים רבות החרקים נשארים בשלימותם [וראה בהערה]⁵.

יט. אם טחן באופן שאינו מועיל לביטול החרק, וכן אם בישל ללא בדיקה, דינו יתבאר לקמן בפרק שביעי.

כ. אם עבר וטחן את המאכל כשהוא נגוע בתולעים, אלא שהטחן לא ידע שדבר זה אסור, וכן אם הטחן לא ידע שבמין זה מצוי תולעים, מותר המאכל באכילה הן לטחן והן לשאר בני אדם. ואף אם ידע שיש בזה תולעים, אלא שבשעת הטחינה שכח מזה, גם בזה דינו כשוגג. וכן אם הטחן ידע שיש בזה תולעים ושאסור לטחון, אלא שאנסוהו לטחון דינו כשוגג ומותר. וכן אם עשה כן על פי הוראת חכם שטעה בדיו, דינו כשוגג⁶.

5 כ"כ הכה"ח ס"י פד אות קלה בשם הפר תואר (פד, יד) והזב"צ אות קיא. ודבר זה פשוט וברור. [ומש"כ שהתיר הגינת ורדים בהסתמך על גריסה של הפולין, יש להעיר שהוסיף שם עוד כמה ספיקות, ועוד שפולין שאני שהם מתבטלין לילה שלם ומתרככים מאד וע"י הגריסה מתמעכין לגמרי, וכמו שהוא תיאר בפתח דבריו שם]. ובאמת שהכל לפי הענין שכן אם הגריסה היא יותר דקה מגודל החרק המצוי שם, זה מותר, וכיו"ב.

6 כתב מרן בשו"ע (סי' צט סעי' ה, ובסי' קא סעי' ו), עבר וביטלו אם בשוגג מותר ואם במזיד אסור למבטל אם הוא שלו וכן למי שנתבטל עבורו, ולשאר כל אדם מותר. והנה מקור הדין הוא מהרמב"ם בהל' מאכ"א פט"ו הכ"ה, שכתב שם שמדין תורה מותר, אלא שחכמים קנסוהו. ואמנם הרמב"ם לא חילק בין שוגג למזיד. ואף שהטור כ"כ כך בשמו (סי' צט), מ"מ כבר מבאר בבית יוסף שם שכיון שהטעם משום קנס לא שייך אלא במזיד ולא שוגג. והנה אם לא ידע שיש תולעים פשוט שהוא שוגג, אולם הט"ז כתב (צ"ט ס"ק ז) שגם אם ידע שיש תולעים אולם טעה בדין וחשב שזה מותר, ג"כ נקרא שוגג, והסכים לדבריו הכנה"ג בהגה"ט אות כו. ועי' בכה"ח אות לח שביא כן גם מספר מקום שמואל, ומש"ז שכתב שכן עיקר, ודלא כפר"ח, והביא שם שכן פסק גם בספר ערך השולחן, וכ"פ בספר זבחי צדק (אות כג).

כא. אולם אם הטוחן עשה זאת במזיד, נאסר המאכל לטוחן ולכני ביתו. וכל זה אם המאכל שלו. או שנתכוין לטוחן ולבטל האיסור בשביל עצמו אף אם אינו שלו. וכן נאסר המאכל למי שנטחן עבורו ויודע שהטחינה והביטול נעשה בשבילו ונוח לו [אף אם לא אמר לו לבטל עבורו]. ואם טחן בסתם לכל אדם שיחפוץ בזה, לא נאסר עליהם המאכל, כיון שהם לא יודעים מזה ולא נוח להם⁷.

כב. בעל מפעל שיודע שיש תולעים במאכל ויודע שאסור לערב, וציוה לעובדיו לבטל אפילו אם הם גויים נאסר המאכל עבורו ועבור בני ביתו. אולם אם הגוי בא מעצמו ועירב או טחן, לא נאסר המאכל למי שנטחן

ובספר ערוך השולחן (צט, כג) נראה שהסכים לדעת הפר"ח ופליג על הט"ז והפמ"ג. אולם כאמור דעת רה"פ אינה כן. וכן אם עשה כן ע"פ הוראת חכם שטעה נחשב כשוגג, ועי' מג"א או"ח שיח סק"ג. ועי' ערוך השולחן (צט, כג), ועי' כה"ח אות לט. ועי' בפת"ש ס"ק ה מש"כ בשם תשו' צמח צדק (סי מ), שהיינו דוקא ששאל לבעלי הוראה מפורסמים ולא ללומדים. וגם ידע ושכח חשיב שוגג, וכ"כ בפר"ח ובזב"צ ועוד. והב"ד בכף החיים אות מא, וכן הסכים לזה בערוה"ש שם. וכן הדין באנסוהו לערב שמותר לעצמו, וכמש"כ בפר"ח ס"ק יא, והסכים לדבריו בערוה"ש שם.

7 מקור הדין כמבואר בהערה הקודמת, ובב"י מבואר שהיינו דווקא אם זה שלו או שנתכוין לעצמו, דאליה, כיון שבלא"ה נאסר למי שזה שלו או עבורו, לא אהנו מעשיו הרעים קרינן ביה, וכ"כ הש"ך בסק"י, וכ"ה עוד באחרונים. והטעם שאסרו גם למי שנעשה בשבילו, שאם תתיר לו, יבוא לצוות לעכו"ם או לעדדו לעשות זאת לכתחילה. וכ"כ בב"י שם. והא דאמרן שאסור גם לבני ביתו כ"כ הרש"ל פ"י ג"ה סי' נט, וכ"כ הט"ז סק"י. ומה שחילקנו בין אם ידע שזה נתבטל עבורו או לאו, כ"כ הרש"ל שם ובט"ז שם, ובפרי תואר כתב שכן עיקר הלכה למעשה. וכ"ז דלא כהפר"ח (ס"ק יג) וכן הביא רעק"א על הגליון בשו"ע בשם שו"ת הריב"ש. אולם כאמור יתר הפוסקים לא ס"ל הכי, וכן הסכים להתיר המש"ז אות י', החכמת אדם כלל כב ס"ז, וכן הסכים הרב ערוך השולחן סו סעי' כו. וכ"פ להלכה הזבחי צדק אות כט. וכדבריהם כן העיקר הלכה למעשה. [ובפרט שסברא גדולה יש כאן, שאם הכל מדין קנס, מה שייד לקנוס מי שלא ידע מזה, ועבורו אין לך שוגג גדול מזה – וכלשון הערוה"ש שם].

עבורו. ובמפעל שהבעלים והעובדים גויים, ורוצה היהודי לקנות מהם, יש מי שאסר, כיון שכאשר זה בא לידי הישראל, הרי שהוא מבטל איסור לכתחילה. אך רבו הפוסקים שהתירו מאכל זה⁸.

כג. איסור שאסור באכילה ומותר בהנאה, שעורב במזיד באופן האוסר באכילה למי שהתערב בשבילו, אסור לו למכור זאת לישראל אחר, כיון שכעת הוא נהנה ממחיר של מוצר לאכילה. אולם מותר ליתנו במתנה לישראל אחר [שלא נטחן עבורו], או למוכרו לעכו"ם, או למוכרו

8 מש"כ בעל מפעל הוא לאו דוקא וה"ה בכל ישראל שצווה לגוי לעשות כן, רק משום המציאות כיום במפעלים שלצערנו הרב לא כולם מקפידים על הלכות תולעים כדבעי ומסתמכים על כל מיני היתרים, ופעמים רבות שסומכים על ענין הטחינה או הקיצוץ [מצוי בירקות תבלינים טחונים, תבלינים, דגים טחונים]. לכן כתבנו כה"ג. והשתא לכל ישראל הקונים אין חשש עם התוצרת וכמבואר בהערה הקודמת, אולם לבעל המפעל זה נאסר לו ולב"ב [ולהסתחר בזה ראה בסעיף הבא]. והטוחן דינו כמבואר לעיל. והנה כ"ז אף אם העובד הוא גוי, וכ"כ הרדב"ז בח"ג סי' תקמז לענין בשר שנפל לחלב ובא העכו"ם והוסיף חלב. וע"ז כתב שזה מותר אם עשה כן מעצמו, אולם אם הוא צווה לגוי זה אסור משום קנסא לאומר לעכו"ם, אולם לאחרים שרי. אולם לקחת מן הגוי דבר שנתבטל בשישים, הרדב"ז שם פשיטא ליה שאסור שבשעה שלוקחו מן העכו"ם כאילו מבטלו. אולם דעת הרבה פוסקים שזה מותר, והביאם בספר ערך השולחן באות ח. והנה מצינו לכמה פוסקים שכתבו שזיתים שהתליעו במחובר טוב לקנות השמן המעכו"ם שטחנו את הזיתים, וצריך לשער שיש שישים כנגד השמן, וכ"כ בשו"ת דבר שמואל סי' רפו, ובמחזיק ברכה אות לה הסכים עם ד"ז, וכ"כ בזב"צ אות קי"ג. וכן הסכים להלכה המהר"י בן לב (בחידושי דינים דסי"א). וע"י בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד (ח"א יו"ד סי' קכב) שכתב בתשובה לשואל שהבין ברדב"ז שלדעתו אצל הגוי לא בטל, והשיב לו המהר"י"א שמיד בבואו בתערובת להנכרי הכל מותר בלא ביטול בשישים. ולישראל מיד הותר אז ע"י ביטול. עי"ש. וכ"נ דעת רוב הפוסקים, שזה בטל מיד, ומותר לישראל לקנות ממנו ואנו לא אומרים שמבטל הישראל איסור כשזה בא לידו

לישראל במחיר מקח שהעכו"ם מוכרים, כך שלה יהנה מהאיסור שעשה. אולם במקרה שהאיסור הוא איסור הנאה, אסור למוכרו כלל⁹.
כד. כל היוצא מן הטמא, טמא. ולכן ביצי השרצים, אסורים. אולם אין להם דין בריה, ובטלים הם בתערובת¹⁰.

9 ע"י ברמ"א (צט, ה) שהביא בשם הארוך שאסור למכור לישראל כדי שלא יהנה ממה שביטלו. ומה שכתבנו לחלק בין אם האיסור היה איסור הנאה או לא, כן נראה מדברי הש"ך וכ"כ להדיא בערוה"ש (סעי' כו). ומש"כ שמותר ליתנו במתנה כ"כ הש"ך בשם האו"ה. ובב"ח ובכנה"ג הוסיפו שהיינו דווקא שלא כיון מתחילה לבטל בשבילו. ומש"כ שאפשר למכור במקח של העכו"ם כן הוא בש"ך וכפי שביאר בערוה"ש שם.

10 דין כל היוצא מן הטמא נתבאר בגמ' מס' בכורות (ד"ז ע"א) בענין מי רגלים של חמור או שאר בהמות. וכן נפסק להלכה ברמב"ם הל' מאכ"א פ"ג ה"א, ובשו"ע יו"ד סי' פ"א ס"א ואילך. ומש"כ לענין ביצי שרצים, הנה לענין איסור ביצים כתב הרמב"ם (הל' מאכ"א פ"ג ה"ח) שביצה שהתחיל להתרקם אפרוח, לוקה משום שרץ העוף. וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' פו. וע"י עוד בזה בסוגיא חולין (דס"ד ע"א) ובתוס' ובראשונים שם, שדעתם שנחשב היוצא מן הטמא ואסור מה"ת, ודלא כהתוס' שם. והנה בנידו"ד של ביצי שרצים כתב מרן הרחיד"א במח"ב (אות לו) בשם מהר"ם בן חביב בתשובה כתי"י (והיא נדפסה בשו"ת קול גדול סי' סא) שהזבובים מטילים ביציהם ע"ג הבשר, ויש להזהר ולהדיח הבשר יפה. והוסיף שם שי"א שהגרעינים הלבנים שמטילים הזבובים בימות החמה אינם ביצי זבובים אלא מרוקם וצואתם מתהוים, והראיה שאחר זמן לא נעשים זבובים אלא תולעים, וכל עוד שלא נעשו תולעים הוי כפירשא בעלמא ושרו, וצ"ע, ושומר נפשו ירחק מהם. והרב פעלים בשו"ת ח"א (יו"ד סי' טז) כתב תשובה על מעשה שאשה עשתה כובא וכשבאה לשים הבשר מצאה ביצים של זבוב לבנים ובאה לשאול הדין, ובדבריהם הביאו את דברי מהר"ם ב"ח ודנו בדבריו. וכתב להם הר"פ שאין צורך בכל הספיקות שהם כתבו כיון שביצי זבוב גם לדעת האוסרים אין בהם משום בריה, שהרי אפילו ביצת נבלה אין לה דין בריה אם אין בה אפרוח, וא"כ ע"כ כאן אף אם אינם פירשא אלא ביצים אין דין בריה ובטלים. ולכן מותר לבשל ולהוסיף כל חלקי התבשיל כדי שיהיה ודאי ששים ואין כאן מבטל איסור לכתחילה, כי כאן זה רק ספק, וגם אין כוונתו לביטול. והנה מדברי הקול גדול למדנו שביצים אסורים כדין היוצא מן הטמא.

כה. עור התולעת [נשל], אסור כיון שהוא חלק מן התולעת, אולם אין לו דין בריה, אף אם נשאר בשלימותו¹¹.

כו. הפרשות היוצאות מן החרקים [כדוגמת רוקו וצואתו של החרק], אינם אלא כפרש בעלמא ומותרים משום איסור חרקים. אולם כיון שמאוסים הם אסור לאוכלם משום "בל תשקצו". ומכל מקום אינם אוסרים את התבשיל בתערובת. אולם הפרשות שטעמם מתוק לאכילה [ומצוי אצל הבדואים באיזור סיני שאוספים ומוכרים אותן], אסורים כדין כל היוצא מן הטמא, טמא¹².

ואילו לדעת הי"א שהביא באותם סוגי ביצים שמוציאים תולעים ולא זבובים הווי כפירשא, ומכל מקום לדעת כולם אין בו משום בריה וכמש"כ ברב פעלים.

11 דין כל היוצא מן הטמא, ובפרט שהוא חלק מגופה ממש, רק שכל זמן היא מחליפה את עורה, והוא כאבר שנחתך. ופשיטא שאין לו דין בריה, אף אם הוא שלם, כין שסוכ"ס אינו אלא חלק מגוף החרק, ואין בו התנאים שהבאנו בריש הסימן להקרות בריה. [תופעת הנשל בחרקים. היא מכיון שאמנם אין להם שלד פנימי אולם יש להם שלד חיצוני, המכסה את כל הגוף, שלד זה בנוי מחומר ששמו קוטיקולה, המופרש מתוך עור הגוף, שלד זה אינו גדל עם הגוף, ולכן חייב בעל חי שחי בתוכו להחליפו מידי פעם בשלד גדול יותר. השלד החדש הוא רך אולם בבואו עם האויר במגע הוא מתקשה. אצל רוב החרקים מתחולל תהליך ההשלה ארבע עד חמש פעמים עד ההתבגרות, ויש כאלה שאף פעמים רבות יותר].

12 כן מבואר מלשון המהר"ם בן חביב שהבאנו בהערה הקודמת שרוקו וצואתו אינם אלא כפירשא. וכ"ז כעין מה שפסק בשו"ע (סי' פא) לענין שליא, ומי רגלים לדעת הרמב"ם שמותר כיון שאינו מגופו. והגם שמרן החמיר בזה כדעת הרא"ש שפסק כלישנא בתרא, שיש לזה דין היוצא מן הטמא, והחמיר בכל מיני בהמה. מ"מ צ"ל שרוק וצואה חשיבי כפרש בעלמא. אלא שאפי' לענין מי רגלי אדם שלכו"ע מותרים, כתב הש"ך והפרי"ח שם שהם אסורים משום בל תשקצו. וה"ה בנידו"ד. ומ"מ אותם הפרשות מתוקות אינם נחשבות כפרש. וכ"כ לאסור בספר הלכות תולעים פ"א הערה ו.

כז. דבש דבורים הגם שנוצר על ידי דבורה האסורה משום שרץ העוף, מותר באכילה. כיון שאינו ממוצה מגוף הדבורה, אלא מן הצוף שמכניסה לזפק שבה, ובתערובת רוק הדבורה הופך לדבש¹³.

כח. דבש המיוצר על ידי צרעות, נחלקו הראשונים אם הוא מותר [כיון שגם הוא אינו ממוצה מגופם], או אסור [שבדבורים יש גזירת הכתוב להתיר], ומרן השולחן ערוך סתם כדיעה ראשונה להתיר [וראה בהערה]¹⁴.

13 דין הדבש מבואר בגמ' בבכורות (ז, ע"ב). ודעת ת"ק שמותר מפני שהן אינן ממצות מגופן, אלא מכניסות ומוציאות, ודעת רבי יעקב שמותר משום גזיה"כ. והרמב"ם (מאכ"א פ"ג ה"ג) פסק כדיעה ראשונה שמוותרות משום שאינן ממצות מגופן. ונ"מ בזה לדבש צרעות. ויתבאר בסעיף הבא. והנה בב"י שם הביא דברי סה"מ, המרדכי, הרא"ם הסמ"ג, והתוס' הדנים על רגלי הדבורים. ועיקר הטעם להתיר כיון שטעמם פגום ופוגם. ויתבאר לקמן סעי' כט.

14 גמ' שם הובא שזה הנ"מ שאם משום שאינו ממוצה מגופו גם דבש צרעות מותר, ואם משום גזיה"כ רק בדבש דבורים הותר. וכ"ת והרמב"ם (פ"ג ה"ג) פסקו שמותר. והרא"ש פסק לאסור. והשו"ע בסעיף ט הביא בדעת הסתם את המתירים, ובדעת היש את האוסרים, וקיי"ל סתם ויש הלכה כסתם, [והאריך בזה בספר יד מלאכי והבי"ד באריכות בכמה מקומות מרן הראש"ל ביבי"א ובכללי ההוראה בשו"ת יחו"ד. וכ"ז דלא כהכה"ח שכתב להחמיר כדעת היש ובהפ"מ להקל כדעת הסתם, וכ"כ בנידו"ד סי' פ"א הערה עב]. אלא שכבר הרב שו"ת ציץ אליעזר בתשובתו על המזון מלכות (חי"א סי' נט). שכתב שכאן א"א לומר הכלל של סתם ויש, כיון שמרן בסוגיא של מי רגלים פסק לאחר ודלא כהרמב"ם שמתיר, ושני הסוגיות קשורות זה בזה, יעו"ש. וכתב הרמ"א שם, שאין צריך לחוש לדבש נרעין כי אין מצוי ביננו כלל. ועי' בכה"ח אות עג.

הרב דוד אביטן / העורך

דין בריה סרוחה, זקנית פירות נגזעים מנכרי

איסור ברית נשמה מן התורה הוא בכל שהוא, כדאי' במשנה במכות פרק ג' משנה ב'. ובגמ' שם טז,ב, דהאוכל נמלה לוקה חמש כו'. וכ"פ הרמב"ם בהל' מא"ס ב,כא דבריה בין חיה ובין מתה אפי' קטנה מגרגר חרדל לוקה.

עו"כ הרמב"ם שם: "ואפילו נסרחה הבריה ונשתנית צורתה, הואיל ואכלה כולה לוקה". וכ' המ"מ דאם נסרחה שאינה ראויה למאכל אדם, פטור. דהלכה כר"ש [ע"ז טז, ב] דבעי' נבלה הראויה לגר, וכדפסק הרמ' שם פ"ד הי"א.

אברא דהפר"ח רס"י ק"ג, דחה ד' המ"מ וכתב דמיירי בפגומה וסרוחה מעיקרה, ואפי"ה אסרה רחמנא, וע"כ אפי' נסרחה ממאכל אדם לוקה.

זיסוד דבריו הוא מהגמ' בע"ז טח, ב, בדעת רבי שמעון שסובר דנבילה שאינה ראויה לגר [משום שנסרחה] אינה קרויה נבילה, [דהכי אמר רחמנא בפרשת ראה (דברים י"ד): "לא תאכלו כל נבילה לגר אשר אשר בשעריך תתננה ואכלה". ומה שסרח ואינו ראוי לגר אינו בכלל נבילה דקרא], ורמינן מההוא עכברא דנפל לשיכרא ואסרה רב, משמע דסבר דנוטל"פ אסור. ותירץ רב ששת דשרצים חידוש הוא, דמאוסים הם, ובכל זאת אסרתם תורה, לכן גם טעם היוצא מהם אסור. והגם שהגמ' בהמשך אינה סוברת כן לגבי טעם היוצא, וכמ"ש שם התוס' בד"ה אלא, מכל מקום הסברא נכונה "דממאס מאיס ואפ"ה אסרינהו רחמנא". וסובר הפר"ח דבגוף הבריה אין להתחשב כלל במה שהיא סרוחה, דהכי הוי נמי מעיקרא ובכל זאת אסרה רחמנא, וחידוש הוא, .

אבל רבים חולקים על הפר"ח, כיעו' בשיו"ב שם בשם הרב בתי כהונה, ובחק"ל י"ד ח"א סי' ע"א. ועוד.

ומבאר שם החק"ל החילוק בין הדברים, דבריה אפי' מאוסה, כעכבר וכדו', אסרה תורה, דדבר מאוס מי שאינו אסתניס אוכלו [כדחזי' בגויי הארצות שאוכלים מיני שרצים כו'. וע"ש בגמ' שאמרו שיש סוג עכבר מדברי שעולה על שלחן מלכים]. משא"כ בדבר סרוח מחמת קלקול דאינו ראוי לשום אדם, וזה ודאי נכלל בכלל כל שאינו ראוי לגר אינו נקרא נבילה. דהתם בנסרחה מיירי ולא במאוסה מעיקרה. והרי בשרצים נמי כתיב אכילה. ע"ש.

אבל לכאורה אינו מוכרח, דהנה מסקנת הגמ' בע"ז שטעם פגום היוצא משרצים מותר. וכ"כ התוס' הנ"ל, והרשב"א והריב"ש ועו"ר הובאו בבית יוסף ביו"ד סו"ס ק"ד, דשרץ מאוס כזבוב ופרעוש וכדו' אינו אסור אלא גופו אבל טעמו בטל ואי"צ ששים משום שהוא נוטל"פ, ולא אסרה תורה אלא גופם כשהוא שלם. אע"פ שנפשו של אדם קצה בהם.

א"כ מבואר מזה דמאי דאסרה תורה שרצים אינו משום שהם רק מאוסים ולא סרוחים, שהרי כ' הראשונים שגם באופן שהטעם פגום, ונדון כנוטל"פ [שבמקורו נלמד מנבילה, וגדרו כגדר דבר סרוח, כנ"ל], מ"מ גוף השרץ אסור, וא"כ מנ"ל לומר שאם נסרח יותר ממה שהיה בעיקרו מותר.

אמנם הנה רש"י בע"ז סז, א סובר שיגדר נוטל"פ אינו תלוי כלל באם הדבר מסריח בפע"צ, אלא כל שהטעם אינו מועיל אלא מגרע כל שהוא, הוי נוטל"פ. והסכימו לדבריו הרשב"א ועו"ר הראשונים. ופסקו מרן בשו"ע סי' ק"ג סע' ב'.

וכבר עמד בזה הרשב"א בתורת הבית (בארוך ב"ד דף יט ע"א), דלכאורה קשה הרי דין נוטל"פ דשרי מנבילה הראויה לגר ילפינן, וא"כ אימא דנוטל"פ לא הוי עד שיהיה מנבילה שאינה ראויה לגר. ותירץ, דהתם כדי להתירה בפני עצמה, כלומר את גוף הנבילה, לכן צריך שתהיה פגומה לגמרי מאכילת גר, אבל הכא להתיר תערובתו כל שאינו מועיל אלא פוגם מותר. עכ"ד. עש"ב.

וא"כ ממה שהתירו הראשונים טעם הבריה ודנו אותו כנוטל"פ אין ללמוד כלל דסברי שאם נסרח גוף השרץ עד שאינו ראוי לגר נמי אסור משום דחידוש הוא דממאיס כו', ליתא, דהא נוטל"פ אינו בסרוח דווקא. וא"כ שפיר מסתבר חילוקו של החקרי לב דלא אסרה תורה אלא מאוסה ולא כשנסרחה. ודוק. [ויש עוד מה לפלפל בזה בד' הרא"ה בבדק הבית שם, שסובר שבנוטל"פ בעי' שיהיה הטעם פגום בפע"צ עד שאינו ראוי לגר. ע"ש].

ובאמת מפורש ברמב"ם בהל' מא"ס פ"ב הכ"ב, דנמלה שאינה שלמה ויש בה כזית לוקה עליה. הרי שאע"פ שטעמה פגום מ"מ כיון שגופה אינו סרוח לוקה על כזית ממנה גם אם אינה שלמה. משום דכל זמן שלא נסרחה ונפסלה מאכילת אדם חשיבה ראויה לגר. א"כ מוכח מזה דגם שרצים יסוד איסורם הוא מדין איסורי מאכלות, וא"כ כל שנסרח ואינו ראוי לגר דאינו אוכל אינו אסור. ודוק.

וזחק"ל שם הוכיח מד' הרמב"ם הל' יס"ה פ"ה ה"ת, שכתב שאין מתרפאין משרצים וכדו' כדרך הנאתן כגון להאכילם לחולה אלא במקום סכנה. משמע שאם הוא שלא כדרך הנאתן מותר גם בחולה שאין בו סכנה. הרי דאע"ג דמאיסי מצד עצמן מ"מ שלא כדרך אינו אכילה, הרי דמוכח שלא נאסר אלא כדרך אכילה וא"כ אם נסרח פטור. דלא כהפ"ח. והיא ראייה ברורה.

טעם איסור בפטריות זירקות חתוכים

וזנחזז בנסרח דדינו כנוטל"פ הדין בעלמא דאסור לכתחילה. וכתב המנחת כהן שגם כאן בבריה סרוחה כך הוא הדין, דלכתחי' אסור. והפ"ח שם השיג עליו דמ"ש הרמב"ם בהל' מא"ס פ"ד, "אכל אוכל אסור אחר שהסריח פטור", משמע דאסור, היינו משום בל תשקצו, בדאיתא בעיניה, אבל כשאינו בעין דלא ממאיס מותר לכתחי'.

אמנם המל"מ בהל' מא"ס פ"י סוף ה"ח כתב דלכתחי' אסור. גם מד' הרמב"ם בהל' יס"ה הנ"ל שלא התיר בנתערב דבר מר ובריה שלא כדרך הנאתה אלא לחולה שאין בו סכנה, מוכח דלשאר אדם לכתחי' אסור. וכ"ד הפרי תואר שם והחק"ל סי' ע"ב. וכ' בכה"ח דד' הפר"ח היא דעה יחידאה.

זלפי"ז לכאורה יש לאסור לבשל לכתחילה פטריות וכדו' שיש בהם תולעים מאוסים, על מנת לחתוך את הפטריות אחר הבישול ולסננם היטב ואז יצאו מהם התולעים וכדו', דכל כה"ג הוי לכתחילה ואסור.

אמנם זה אינו, דמבואר בשו"ע סו"ס ק"ד דדברים המאוסים כנמלים וכו' שנתערבו בתבשיל ונמחה גופן בתוכו, אם ההיתר רבה על האיסור הרי הם מותרים, ומ"מ כל שאפשר לסנן יש לעשות כן. ע"ש. ובנדון דידן כיון שאין אפשרות אחרת, דאי אפשר להמעיט את התולעים אא"כ יחתכו, והחיתוך א"א שיעשה אלא אחר הבישול, הוי שפיר דיעבד.

לקנות לכתחילה פטריות חתוכות מגוי

זאמזר הוא כשכבר קנו פטריות מגויים, אבל לקנות לכתחי' פטריות חתוכות, אי שרי, או חשיב כמבטל איסור בידים, תלוי באשלי רברבי, דבבית יוסף ביו"ד סוף סי' צ"ז הבי"ד האגור בשם מהרי"ל, דלקנות מגויים פת שנתבשל בתנור עם תבשיל של גויים, [דבדיעבד קימ"ל דריחחא לאו מילתא], חשיב כלכתחי' מה

שקונה הפת מהגוי, ואסור, וא"כ קשה למצוא פת אחרת. ומרן כתב שאינו נראה בעיניו, ואפי' יש פת אחרת לפניו מותר לאכול מזו. ע"ש. ומשמע דמתיר גם לקנות לכתח'י, שהרי זהו הנדון באגור. כיע"ש. וכן מבואר בפני משה ח"ג סי' ז', דלאחר שבישל הגוי בכלי איסור [שסתמו אינו בן יומן], מותר לקנות ממנו לכתח'י, דחשיב כדיעבד. והביא שכן סוברים עוד אחרו' [ולא זכר ד' האגור כו']. ע"ש. אולם הרמ"א בסי' ק"ח סע' א' פסק כהאגור. וכ"ה דעת הרדב"ז סי' תתקע"ח, והביא שם שמהרשב"א מבואר דשרי, וכתב ומ"מ מחמיר אני. ע"ש. והביאו בשו"ר ברכה יו"ד סי' צ"ט אות ה', ולא העיר כלל דדעת מרן להפך. ע"ש. [אלא שכידוע אינו ראייה גמורה שמסכים לדינו¹]. וא"כ בהכשר לכלל הציבור נראה דיש להימנע מלהקל בזה, היכא דאפשר בקל למצוא אחרים ללא חשש תולעים.

גם יתכן דהכא לכו"ע יש להמנע מזה לכתח'י, דמה שהתיר מרן לקנות פת, היינו דווקא היכא שכבר עשה הגוי ובישל הפת, אבל לא התיר לומר לגוי לבשל על מנת שיקח ממנו. וכן מבואר בפני משה שם, שלומר לגוי ודאי אסור. ופשוט הוא. והרדב"ז הנ"ל כתב דהיכא שאמר לגוי לבטל, קנסינן ליה, ואסור לדידיה. ע"ש. וא"כ מסתבר שאם מפעילים קו יצור מיוחד וקונים וחוזרים וקונים מאותו מקום, הוי כלכתח'י.

¹ ביאור מחלוקת זו כתבתי בהע' לשיורי ברכה שם, דפליגי אי יש ביטול למה שנמצא ביד גוי, משום שאינו מצווה בדיני התורה וכל זמן שהוא בידו חשיב כהיתר, ונמצא שמה שלוקח ממנו הוי כמבטלו בידים. כמ"ש הרדב"ז להדיא. אמנם אם כ"ה דעת הרמ"א, קשה הרי בשו"ע או"ח סי' ל"ב סע' נ', וביו"ד סי' קי"ד סע' י' ברמ"א, מבואר דביד גוי יש בו דין קבוע גם לקולא. ע"ש. וא"כ הו"ה דבטל ברוב, דהא חד טעמא הוא. וגם פסק השו"ע בסי' ל"ב שם הוא מד' האגור בשם מהרי"ל, ונמצא לכאור' דדברי מהרי"ל סתרא'י נינהו. ומרן לשיטתו שפיר. וצ"ע כעת. הכותב.